

על חוקיה הנעלמים של הנגינה העברית

מאת

צבי אלנר

ירושלים, תשי"ב

פ ת י ח ה

לפני שבע שנים סימתי את חיבורי המדעי "הגאי הלשון העברית". כשניגשתי לכתוב אותו חיבור, לא הלכתי בגדולות. חשבתי למסור למשכילי העם העברי את הישגי הדקדוק העברי המדעי, שבעטית של הגלות המרה יצא מרשותנו ועבר לרשות הגויים במאה השש עשרה ונשאר ברשות זו עד היום. שאבתי מדע זה בעיקר מסדר הדקדוק של באואר-ליאנדר ובשורה השניה מזה של ברגשטרסר. — בכתבי את חיבורי הנ"ל, ראיתי את עצמי בעיקר כמתווך בין שלושת הגדולים הנ"ל ובין משכילי עמנו. להפתעתי הרבה זכיתי במשך עבודתי זו בלי משים לחידושים מדעיים חשובים, ששלושת הגדולים הנ"ל לא שיערום. החידוש החשוב והמפליא ביותר הוא לפי עניות דעתי: גילוי חוקי הנעלמים של הנגינה העברית, "הנעלמים", לפי שנעלמו גם מעיני חכמי המסורת וגם מעיני המדקדקים הקדמונים שלנו וגם מעיני חכמי הלשון העברית של זמננו. היות והדפסת חיבורי "הנעלמים", הגאי הלשון העברית נתעכבה זמן רב כל כך ועדיין מתעכבת בגלל סיבות ומניעות, שאין כאן המקום לפרטן, הריני מפרסם לעת עתה חוברת זו, שהיא בצורתה הנוכחית מרי עיבוד שלישי של הנושא הנידון בה. הנושא מענין את חכמי הלשון העברית בכל אשר הם שם. אך אני פונה בחוברת זו בראש וראשונה אל משכילי עמנו, וביחוד למורים ולתלמידים. לפיכך עשיתי מאמצים גדולים כדי לעשות את הרצאת הדברים פופולארית ככל האפשר. אני תקוה שחוברת זו תסלול את הדרך למסומו הקרוב של כל חיבורי "הגאי הלשון העברית", ושחיבור זה יציין מפנה בחולדות הדקדוק העברי המדעי. שיעבור סוף סוף בחזרה מרשות זרים לרשות הבעלים, אם תתגשם תקוה זו. הרי יתיה שכרי רב בעד עמלי שהשקעתי בעבודה זו במשך שנים רבות מתוך התמסרות לאידיאל הנשגב של החייאת הפוניטיקה של "לשון הקודש", שלצערי חרב עלי לקבוע שאנו עדיין רחוקים מהגשמתו. תודתי הלבבית מובעת בזה לדפוס "הספר" על העזרה הנדיבה שהושיט לי, שנעשיתי הפעם מו"ל למרות רצוני. בהוצאתה לאור של חוברת זו.

ה מחבר

ירושלים, ניסן, תשי"ב

כל הזכויות שמורות
Copyright 1952 by Dr. Zvi Ellner

Printed in Israel
דפוס "הספר", ירושלים

מ ב ר א

1. ענין הנגינה העברית המסורתית (הטברנית) מוקשה ומוזר ובלתי מניה את הדעת מבחינה עיונית. המבוכה הכללית של חכמי הלשון העברית בענין זה ידועה היא. מבוכה זו באה לידי ביטוי בגישתם הכללית אל שאלת החלוקה בין נגינה מלרעית למלעילית. הנוסחה הכללית השגורה בפי הכול היא: הנגינה העברית היא על פי רוב מלרע, ואלו הם המקרים של נגינה מלעילית: א. ב. ג. וכו'. נוסחה זו משותפת היא גם לחכמי הדקדוק העברי הנוצריים, שהם עדיין נציגיו העיקריים של מדע זה גם בתקופתנו, וגם לחכמי הדקדוק העברי היהודיים. נוסחה זו מספקת בדוחק מבחינה לימודית-מעשית, אך אינה אומרת לנו כלום מבחינה לימודית-עיונית, שהרי איננה מגלה שום חוקיות כללית. המסדירה את החלוקה בין הנגינה המלרעית לבין המלעילית, חלוקה זו נראית לנו בנוסחה זו כמקריה, ארעית, היות ואינה מובנת לנו. כללים יש לנו בענין זה, אך חוקים אין, והדרכה מעשית יש לנו, אך תורה אין.

2. א. כדי להבין יפה, מה פירושה של חוקיות כללית בעניני נגינה, כדאי להתבונן קצת, לשם השוואה אל העברית. במצב הקיים בנידון זה בכמה לשונות לועזיות חשובות. (א) בגרמנית קיים עיקרון אחד ששום מקיף את כל הלשון: הנגינה הראשית חלה על ההברה הראשונה של המלה. עיקרון זה חל גם על מלה המורכבת מכמה מלים. משלים: Haushalt, Haushalt, Haus, Haushaltslehre, — בכל המלים הללו נשאת הנגינה הראשית על ההברה הראשונה Haus; וכן במלים Eisenbahn, Eisenbahn, Eisenbahnverwaltung, Eisenbahnverwaltung, Eisenbahnverwaltung, — גם רוב הפרסיים חקודמים להברה השרשית של המלה מושכים את הנגינה אליהם: Aibau, aibauen, aibauen, bauben, (ב) החיפך הגמור מזה נוהג בצרפתית: הנגינה חלה על ההברה האחרונה של המלה. כשנוספת הברה בסוף המלה היא מושכת את הנגינה אליה, ואילו חוספת הברה בראש המלה אין לה שום השפעה. למשל: malheureux, heureux, malheureusement — בכולן הנגינה בסוף המלה. (ג) ברומית נקבע מקום הנגינה הראשית במלה על פי הכללים דלהלן: (1) אין הנגינה חלה על ההברה האחרונה של המלה. ובכן, במלה בת שתי הברות הנגינה תמיד על הראשונה. (2) במלה בת שלוש הברות או יותר תחול הנגינה על ההברה הטרם-סופית, אם היא ארוכה, ואם היא קצרה, על זו שלפניה. (ד) בערבית חקלאסית אפשר לנסח את חוקי-הנגינה הכללי בקצרה ככה: הנגינה חלה על ההברה הארוכה הראשונה שלפני ההברה הסופית, ואם כל ההברות שלפניה הסופית קצרות הן, הנגינה היא בראש המלה. ב. כל אחת מארבע הלשונות הנ"ל יש לה חוקי-נגינה המיוחדים לה, ולת בלבד. אבל יש צד שווה לכולן: חוקיות הנגינה. ברומית ובערבית יש מקום לדבר על חוקיות פוניטית, שהרי ניכרת בתורת-הנגינה שלהן העדפה של הברות ארוכות על קצרות, וזהו גורם פוניטי. בגרמנית ובצרפתית אין מקום לדבר על חוקיות פוניטית. אבל חוקיות שולטת בכולן. — התכונות הכלליות של חוק הן, כידוע, כלליות והכרחיות, ותכונות אלו מציינות את חוקי-הנגינה של כל ארבע הלשונות הנ"ל. לא כן בעברית. בלשון זו ידעו רק, שהנגינה הראשית של

המלה קשורה לאחת משתי הכרותיה האחרונות, אבל חוקיות כללית, המסדירה את החלוקה בין שתי הברות אלו, לא גילו החכמים עד היום.

3. א. השאלה הנידונה בחוברת זו חשיבות רבה נודעת לה גם להלכה וגם למעשה. ב. אשר להלכה, הרי ידוע שהדקדוק ההסטרדי של הלשון העברית מחלבט זה שנים רבות במציאת פתרון לבעיות המסובכות של הווקאליזם העברי, וכידוע, התפתחות ההסטרית של זה קשורה במידה מרובה בזו של הנגינה העברית. למיכך השקיעו חכמי הלשון העברית הרבה עמל בחקירת התפתחותה של הנגינה העברית וגם בזה לא הצליחו. סיבת הכשלון הזה נעוצה לפי עניות דעתי בזה, שלא הכירו את חוקיותה של הנגינה העברית בשלב התפתחותה האחרון, הידוע לנו הודות לעבודת הנקדנים הסברניים.

ג. אשר למעשה, הרי ידוע שהעברית נמצאת בתהליך התחיה, מה שאינו ידוע אלא לביקאים הוא, שאין עדיין פונטיקה קבועה ללשון העברית המחודשת. מגששים אנו עדיין באפילה לא רק בתחום הקונסונאנטים, אלא גם בתחום הווקאליזם העברי. בנוגע לווקאליזם אסתפק להפנות את תשומת לב המעיניים אל שתי תעובדות דלהלן: (1) הטברנים. מסרו לנו שבעה סימני תנועות, והעם היהודי קיבל, כידוע, את הניקוד הטברני והוא השולט בכתב העברי המנוקד גם בזמננו. ברור שהטברנים הבחינו בדיבורם העברי בין שבע תנועות שונות; אחרת, לא היו קובעים שבעה סימני תנועות. אבל במבטא הספרדי קיימות רק חמש תנועות. גם בספרי הדקדוק לבתי הספר מורים הלכה, שקיימות בעברית חמש תנועות. נשאלת השאלה: למה לנו שבעה סימנים בשביל חמש תנועות? בכל זאת לא התעורר עדיין שום עברי לבוא עם ההצעה, שהגיעה סוף סוף חשעה לבטל שנים מסימני התנועות. והטעם הוא פשוט זה, שאין איש יודע כיום, אם קיימים בעברית להלכה חמש תנועות או שבע. (2) גם השאלה, אם יש להבחין בעברית המחודשת בין תנועות ארוכות לקצרות. שנויה עדיין במחלוקת. המדקדק העברי הידוע בארצנו ח' ילון עונה על שאלה זו בשלילה, ואילו רוב החכמים עונים עליה בחיוב, ואין איש יודע, אם קיים בפונטיקה העברית, להלכה, הבדל בין תנועות ארוכות לקצרות, אם לאו. — בתחום הנגינה ניצח בעברית המחודשת המבטא הספרדי, שהרי אנו אומרים, למשל, דָּבָר, שְׁלֹם, שָׁמַר, יָלַד — מלרע, בניגוד למבטא האשכנזי, שבו מלים אלו ודומיהן נגינתן מלעיל. אולם אין נצחון זה שלם. אומרים בישוב נתניה, הרצליה, חיפה, פתח תקוה, זכרון יעקב, ראשון לציון, רחובות, לאה, שרה, דבורה, יונה, יהודה, ראובן, גדעון מלעיל, בשעה שלפי המבטא הספרדי הנמצא בענין זה בהתאמה עם הניקוד הטברני, נגינת המלים הללו צריכה להיות מלרע. המלים הנ"ל שייכות לתחום לשוני מוגבל למדי: שמות פרטיים. בתחום זה הסטיות מכללי הנגינה המסורתית בדבורנו העברי המחודש מרובות הן מן המקרים הנמצאים בהתאמה עממם, כגון תל־אָבִיב, הֶקְנָוֶן, הֶיֶרְדֵּן, גם מחוץ לתחום לשוני זה יש סטיות מסוג זה, אם כי הן נדירות באופן יחסי. קרוב לוודאי שסטיות אלו הן במדה מרובה מהשמעת המבטא האשכנזי על קהל הדוברים עברית בארצנו, אי אפשר איפוא לומר, כי בתחום הנגינה לפחות נדחה המבטא

האשכנזי לגמרי מפני הספרדי. האמת היא, שגם בתחום חשוב זה העברית היא עדיין במצב של התהוות ויצירה וחבלי לידה, של תסיסה ותנועות.

ד. השאלה הראשונה המעסיקה את מי שמבקש לבוא לידי חכרעה בשאלות של פונטיקה עברית בזמננו היא: מה היה המצב בעברית הקדומה, בשלב האחרון של התפתחותה כלשון חיה בימים ההם? מכאן שהגילוי של חוקיותה של הנגינה העברית המסורתית עלול מצד אחד להפיץ אור על כמה וכמה שאלות חשובות בנוגע להתפתחותו ההסטרית של הווקאליזם העברי, ומצד שני להשפיע במדה מרובה על הקביעה הסופית של הווקאליזם העברי ושל חוקי הנגינה העברית בזמננו.

4. בחדשי מאי—אוקטובר 1944 עסקתי בכתיבת חיבורי המדעי "הגאי הלשון העברית". בסוף תקופה זו "צלח" עלי הרעיון, שישנם בעברית חוקי נגינה, ואחרי עבודה מאומצת של כמה שבועות הצלחתי לגלות חוקים אלו, והם משמשים נוסא לחוברת זו. — בכוונה השתמשתי במלה "צלח", עלה הרעיון במתאומות מפליאה מנבכי הבלתי-מודע שבנפשי ועד היום אין באפשרותי להסביר, כיצד קרת הדבר. — שיקולי-הדעת שהובאו לעיל על חוקי-נגינה בכלל ועל כללי נגינה וחוקי נגינה בעברית היו אז זרים לרוחי, והם הובאו כאן רק בשביל להקל על המעיניים את הבנת הנושא.

5. יתכן שגם אחרים מבין חוקרי הלשון העברית ניסו לפני לגלות את החוקיות הנידונה, נדמה לי שסיסנים לכך מצאתי אצל שנים מהם, וכדאי לחרואת, מה שהם העלו בתחום זה: (1) גנזיוס-קאוטש אומר (דקדוק עברי, הוצאה מקוצרת, מהד' ב', לייפציג 1909 ע' 46): הברה טרום-סופית סגורה יכולה להיות נגינית בעברית רק, אם הברה הסופית פתוחה; דוגמאות: קֶטֶף, לֶקֶחַ, קִינָה, ומצד שני, הברה סופית סגורה יכולה בדרך כלל להיות בלתי-נגינית רק, אם זו שלפניה פתוחה; דוגמאות: נֶאֱמַר, נֶאֱמַרְתָּ, נֶאֱמַרְתִּי. — (2) דוד ילין אומר (ילין ע' 124): נקדים שני כללים עיקריים: א. אין מלעיל, כשהמלה מסתיימת בשתי הברות סגורות — מֶשֶׁקֶט, אֵלֶם, ב. פתח הנגובה איננו בא בחשבון ההברות וכו'. — הכלל השני הנ"ל מוטעה, ועל כך ידובר להלן. הכלל הראשון מתקבל כמסקנה תגיונית הכרחית מתוך שני הכללים הנ"ל של גנזיוס. כלל זה נכון הוא, אך אינו אומר לנו הרבה. — דוד ילין ניסה לתת לנו עוד כלל על הנגינה העברית, המתקרב קצת להגדרתי הנ"ל של "חוקיות". כלל זה מובא רק דרך אגב ובשתי נוסחאות דומות והן: א) "...המלים עם כנויים בסופן ההטעמה בהן היא מלעיל בכל מקום שיש שתי הברות פתוחות בסופן". בין הדוגמאות הוא מזכיר: צוֹרוֹת-הַסֶּפֶק כגון שָׁקֶלְךָ, תִּפְסָךָ, יִלְלָה; צוֹרוֹת מנחי עוֹיִי ומהפעיל, כגון קָוָה, קָמוּ, הִשְׁלִיכָה, הִשְׁלִיכוּ (ילין ע' 126). — ב) גם בשמות ובפעלים עם כנויים, "חל כלל גדול זה של הטעמה מלעיל בכל מקום המצא בסוף המלה שתי הברות פתוחות" (ילין ע' 127). הכלל כפי שהוא מנוסח ע"י ילין אינו מדויק, והוא עצמו נאלץ להעיר: א) "כלל זה אינו חל על — לשמות נקבה, כי הם כלם מלרע", ב) "אבל קנו, קיו, קאו מלרע, אף כי יש בהן שתי הברות פתוחות".

6. כש"צלח" עלי הרעיון, שיש בעברית חוקי-נגינה אמתיים, החלטתי

לצורה, קָטְלוּ הצורה קָטְלוּ, עם הנגינה על התברה ט. בהפסק הוואך הפתח של התברה הנגינית ונהפך לקמץ גדול והנגינה נשתמרה על הברה זו עד ימינו. בצורות־הקנים לא הוואכה התנועה, והעברית לא טבלה במשך זמן רב את הנגינה על התברה הקצרה ט, הפתח נחטף והנגינה ירדה לסוף המלה. ג. כעת נעבור אל התבנית סוסי, סוסיף וכו'. נסדר קודם את הצורות המלרעיות, הן: סוסי, סוסיין, סוסיכם, סוסיכן, סוסיקם, סוסיקן, הן מלרעיות בהתאם לחוק־הנגינה היסודי, שהרי כולן מסתיימות בקונסונאנטים. — כעת נסדר את הצורות המלעיליות המסתיימות בתנועות, הן: סוסיף, סוסיק, סוסינו. נגינתן תמיד מלעיל, ולא רק השם סוס כך, אלא כל השמות העבריים המסתיימים בסיומים יֶף, יָף, יֵף, יִינו נגינתם מלעיל, בהתאם לחוק־הנגינה השני, רישא. ד. בתבנית חגיל נשארה לנו צורה אחת יוצאת־דופן: [סוסיף]. היא מסתיימת בקונסונאנט ובכל זאת נגינתה מלעיל, יש בעברית עוד יוצאת־דופן אחד כזה: הסיום יֵם, שהוא תמיד מלעילי. ההסברה לכך היא: הסיומים יֶף ו־ יֵם מלעיליים הם, לפי שהם בנויים ע"ד הסגוליים בִּית, וִית, אֵיל, הדומים להם מבחינה טוניטית. — על הסיבה המלעילית של הסגוליים ידובר בפרק הבא.

ה. מחוץ לשני יוצאי-הדופן הנ"ל, כל המלים "המחוברות" המסתיימות בקונסונאנטים נגינתן מלרע. שורה נוספת של דוגמאות לכך מספקת לנו התבנית סוּסִי, סוּקָך וכו'. בתבנית זו הצורות המסתיימות בקונסונאנטים הן: סוּפֶךְ, סוּקֶם, סוּקֶן, סוּסֶם, סוּסֶן. כולן הן מלרעיות תמיד. — יש להעיר שלמי חוקי-הנגינה הערבית, שהיו, כאמור, גם חוקי-הנגינה העברית הקדומה, היה לצפות ל-סוּסֶף (סוּסֶק), סוּקֶם (סוּסֶקֶם), סוּקֶם (> סוּסֶקֶם). הנגינה המלרעית בשלוש הצורות הללו חידוש היא איפוא, והיא משמשת לנו כסיוע חשוב לחוקי-הנגינה היסודיים. — גם הסיומים -ים ו-ות למספר רבים ורבות הנגינה תמיד עליהם. ואפשר להוסיף עוד סיומים קונסונאנטיים, אלא שלא כדאי הדבר, שהרי כל אחד יכול לגסות ולהיווכח על נקלה, שהמשפט הנ"ל, שלמי כל המלים "המחוברות" המסתיימות בקונסונאנטים נגינתן מלרע, נכון הוא.

ו. התכנית סוסי, סוקף וכ"י מכילה עוד שתי צורות, שנגינתן תמיד מלרע, למרות מה שהן מסתיימות בתנועות. הן הצורות סוסי, סוסו. שתי צורות אלו נמצאות בסתירה לחוק-הנגינה השני, ירשא והן עשויות לעורר ספקות רציניים בנכונותו של חוק זה. אולם בסעיף זה ניתנה רק גישה ראשונה, ועל הבעיה החמורה, מדוע הצורות סוסי, סוסו הן מלרעיות תמיד, ידובר בסעיף הבא.

9. על הסיומים התנועיים-הקונסוננטיים י, וּ וְ-ה.

א. על הבעיה החמורה הנ"ל, שנתעוררה בקשר לצורות סוסי, סוסו, יש להוסיף עוד אחת בקשר לסיום — ה' לסימון מין נקבה בשמות ובבינוני, שגם הוא לכאורה סיום תנועי, ובכל זאת תמיד הנגינה עליו. — שאלה דומה מתעוררת בקשר לסיום — לסימון ההתייחסות על עם, שבט, משפחה, מדינה, עיר וכיו"ב, שגם הוא נגיני תמיד. אבל סיום זה חשוב הרבה נחות משלושה הקודמים, לסיכך איני מצרפו למנינם, ואני מעדיף לדבר על שלושת הסיימים התנועיים —

הקונסונאנטיים, לא על ארבעה. — הפתרון לבעיות הנזל אחד הוא: הסימנים הנזל הם אמנם בעברית הטברנית תנועיים, אבל בתקופה הטרום-טברנית היו קונסונאנטיים, כפי שמוכח מהדקדוק ההסתורי של הלשון העברית ומתורת השוואת הלשונות השמיות. — נקח לדוגמה את הצורה הטברנית סוסי. ה"י"ד הסופית היא, כידוע, אות נחה, "אם-קריאה". הסיים הוא איפוא תנוע, אבל בשלב הטרום-טברני היו אומרים סוסי, עם י"ד קונסונאנטית בסוף, וחנניה היתה בצדק מלרע, בהתאם לחוק-הנגינה היסודי, ונגינה מלרעית זו נשתמרה גם אח"כ, בתקופת העברית הטברנית. — אותה ההסברה ניתנת לנגינה המלרעית של המלים המחוברות עם שאר הסימנים הנזל: בתקופה הטרום-טברנית היו מסתיימות בקונסונאנטיים.

ב. נשרטט בקצרה את התפתחותה ההסטורית של הצורה סוקי. היא היתה: סוקס' < סוקן' < סוקי. הצורה סוקס' מייצגת את העברית הקדומה; הצורה סוקן' את העברית הטרומ-טברנית; הצורה סוקי את העברית הטברנית. — מהצורה סוקס' אפשר ללמוד לרעת את שתי התכונות המציינות את העברית הקדומה: (1) או לא הושמטו עדיין התנועות הסופיות; (2) הנגינה היתה או עדיין בתחאמה עם הנגינה הערבית.

ג. בנוגע להשמטת התנועות הסופיות יש להעיר: בתקופה השמית הקדומה הסתיימו רוב הצורות הדקדוקיות בתנועות. מצב זה השתמר בערבית הקלאסית באופן יחסי הרבה יותר יפה מאשר בעברית. כן אומרים בערבית הקלאסית קטל'ת לעומת קטל'ך בעברית, וקטל' לעומת קטל'ך. — החפזש הוא רק יחסי, שהרי גם בערבית הושמטו כמה תנועות סופיות, השווה את הסימונים תם, כם, הם בעברית, שבערבית מקבילים להם הסימונים תם, כם, הם. ואילו בשמית הקדומה הקבילו להם הסימונים תך, כך, הם. עם תנועה בסוף המלים. ומצד שני השתמרו גם בעברית הרבה תנועות סופיות עד זמננו; השווה את התנועות הסופיות בצורות קטל'ת, קטל'ך, קטל'נו, קטל'ו. — התהליך של חשמטת התנועות הסופיות בעברית היה אטי מאוד ונמשך כפי הנראה מהתקופה הקדומה ביותר של הספרות התנכית עד לתקופת החשמונאים. אבל בעיקרו נסתיים כפי הנראה במאה השמינית, במאה זו נסתיימה איפוא תקופת העברית הקדומה והתחילה תקופת העברית הטרנס-סברנית. שנמשכה כפי הנראה עד המאה הרביעית, ואילו העברית הסברנית מקיפה את הזמן מן המאה הרביעית ואילך.

ד. 'התפתחותה ההסטורית של הצורה סוסי היתה, כאמור: סוסן < סוסין < סוסין > סוסי. זו של הצורה סוסו היתה: סוין < סוין > סוסן. — על צורתו העברית הקדומה של הסיום — לימון ההתייחסות אפשר לעמוד על פי הצורה הערבית צנאבין — צנבי. ההתפתחות היתה: צנאבין < צנאבין > צנבי. גם הסיום — לימון מין נקבה בשם ובבינוני היה בתקופה הסרוס-טברנית סיום קונסונאנטי, וההיא לא היתה אז סימן של כתיב גרידא. סימן לתנועה הסופית (= אם קריאה). אלא קונסונאנט גמור.

ה ע ר ה . גם הסיום ה- לנסתרת עבר היה מעם סיום קונסונאנטי, ובכל

זאת אנו רואים, כי דינו בתורת הנגינה כדיון סיום תנועי (השווה קטלה—קטולה ע"ד קטלו — קטולו, הקטירה קוקה, סוקה ע"ד הקטירו, קמו, סובו). — לפי עניות דעתי יש לתרץ קושיה זו כלהלן: לא השמיעו את הח"א לא בשמות נקבה ולא בנסתרת עבר גם בתקופה הטרומ-טברנית, ורק משכילי העם הקפידו על הגייה מדוייקת, מבחינה זו היה הסיום ה־ה מקרה-גבול, ספק תנועי, ספק קונסונאנטי. לפיכך הכריעה כאן בנסתרת עבר האנאלוגיה והסכה סיום זה לתנועי: קטולה מציע ע"ד קטולו, וכן הקטירה, קוקה סוקה ע"ד הקטירו, קמו, סובו, ואילו בשם ובבינוני פעלה האנאלוגיה בכיוון הפוך: סוקה מלרע, על פי טובים, טובות, וגם בהשפעת צורת הנסמך טובת: וכן אוקלה מלרע על פי אוקלים, אוקלות.

ה. אילו התפתחו חוקי-ההגנה בתקופה הטברנית, כי אז אי אפשר היה להבין מדוע דווקא ארבעת הסיומים הנ"ל שהם בעברית הטברנית תנועיים, דינם לגבי ההגנה הוא כדון הסיומים הקונסונאנטיים. העובדה, שבתקופה הטרומ-טברנית היו גם ארבעת הסיומים הנ"ל קונסונאנטיים ושהם מושכים אליהם את ההגנה תמיד כמו כל הסיומים הקונסונאנטיים האחרים, מאלצת אותנו להניח, כי חוקי-ההגנה התפתחו בתקופה הטרומ-טברנית. באותה תקופה היו כל המלים העבריות, שהסתיימו באחד מארבעת הסיומים הנ"ל, מלרעיות, לפי שהסתיימו בקונסונאנט, ואחרי שההגנה המלרעית נעשתה הרגל מושרש בלשון, נשתמרה נגינה זו גם בתקופה הטברנית.

ו. אם היפותיזה זו נכונה היא, עלינו לעשות עוד הנחה אחת, והיא, כי חוקי-הנגינה לא הצטמצמו בחקופה הטרנס-טברנית בתחום המלים, המחוברות בלבד, אלא הקיפו אז את כל המלים, שהרי מחכמת-הלשון הכללית ידוע לנו, כי חוקים פוניטיים אינם מצטמצמים בתחום לשוני מוגבל, אלא מקיפים — בתנאים דומים — את כל הלשון. אך חוקי-הנגינה נתגלו לי רק הודות לעובדה, שצמצמתי קודם את החקירה בתחום המלים, המחוברות, בלבד, ואני נאלץ להודות, שגם אחרי שגיליתי אותם במלים, המחוברות, לא היתה זו מלאכה פשוטה וקלה לתוכיה, שאותם החוקים הקיפו פעם את כל המלים בלשון. למיכך חשבתי למועיל לייחד את הדיון במלים, הפשוטות במרחק הבא.

הערה. מלים כגון ערבי, עברי, אדומי, מצרי, בית לחמי הן בעצמם, מבחינה פסיכולוגית לפחות, מלים "פשוטות". אותו הדבר יש לומר על מלים כגון גֵּאָה, פְּנִים, שְׁמִים, מִסָּה, מכאן שלא קל להפריד בין מחוברות לפשוטות. עלי להודות, כי בדברי על הצורה עֲרָכִי נכנסתי כבר לתחום חמלים "הפשוטות".

10. סקירה כללית על פעולת חוקי-הנגינה במלים „מחוברות“.

א. בשביל להוכיח, שחוקי-הנגינה שהובאו בסעיף 8 נכונים הם, צריך היה להביא כל סיום וסיום לחוד ולהראות את כח השפעתו על הנגינה. חלק חשוב מן הסיומים הובאו כבר בשני הסעיפים הקודמים. כאן צריך היה להוסיף את שאר הסיומים כולם, אבל דרך זו אינה מעשית. היא ארוכה ומשעממת ואינה מאלפת ביותר. לסיכך בחרתי בדרך שניה, שהיא לפי עניות דעתי קצרה יותר ומאלפת יותר: קודם אביא את הסיומים התנועיים ג', ו' ו-ה, השכיחים

הרבה בנשיות הפעלים בעתיד ובצווים, אח"כ את הצורות המחוברות עם הסיוט
ף, ולבסוף את ארבעת הסיומים נ, נו, הו, ה, הקובעים מדור בפני עצמם. —
שלוש הקבוצות הנ"ל של סיומים תנועיים נראות לי במספיקות בשביל להשלים
את האמור לעיל על חוק־הנגינה השני, רישא וסיפא. בסוף הסעיף תינתן
השוואה בין צורות, הדומות זו לזו מבחינה טוניתית ונבדלות זו מזו רק בנגינתן,
כדי להבליט ע"י זה ביתר שאת את שני חוקי־הנגינה גם יחד.

ב. על הסיומים - י, ו - ה בעתיד ובציווי.

א. נדגים את הסימנים הנדונים ע"י הצורות תִּקְטָלִי, תִּקְטָלוּ, נִקְטָלָה, נִקְטָלוּ, שבהפסק מקבילות להן הצורות המלעיליות תִּקְטָלִי, תִּקְטָלוּ וכו'. לצורות הנ"ל מקבילות בצווי הצורות קְטָלִי — קְטָלִי וכו'. — שלושת הסימנים הנ"ל היו תנועים גם כשמות הקדומה. התנועות הסופיות היו או ו, u, r, כולן ארוכות. — השניות תִּקְטָלִי — תִּקְטָלוּ וכו' מוכיחה לנו את השניות קְטָלוּ — קְטָלוּ. החולם של צורת-היסוד יִקְטַל היה תנועה קצרה גדולי חכמי הלשון העברית בזמננו עמדו זה כבר על כך. חוקי-הנגינה מאשרים דעה זו אישור נוסף. במשך זמן מסויים בתקופה הטרומ-טברנית היו אומרים תִּקְטָלִי, תִּקְטָלוּ וכו'. עם הנגינה על ההברה הקצרה ט, בהפסק הואך חולם זה וכתוצאה מכך נשתמרה בהפסק הצורה המלעילית עד ימינו בהתאם לחוקי-הנגינה השני, רישא; שלא בהפסק נשאר החולם קצר, והעברית לא סבלה במשך זמן רב את הנגינה על ההברה הקצרה ט; החולם נחטף והנגינה ירדה לסוף המלה בהתאם לחוקי-הנגינה השני, סיפא.

כב. אותה הדבר יש לומר על הצורות תַּשְׁלָּחִי — תַּשְׁלָּחִי, תַּשְׁלָּחוּ — תַּשְׁלָּחוּהוּ. אֶשְׁלָּחָה — אֶשְׁלָּחָה וכו', או על הצורות תַּלְכִּי — תַּלְכִּי וכו', תַּלְכָּה — תַּלְכָּה וכו'; או על הצורות תַּדְבָּרִי — תַּדְבָּרִי וכו'.

ג. בהפעיל תנועת ההברה הטרנס-סופית היא ארוכה. לפיכך הנגינה היא מלעיל בהתאם לחוק-הנגינה השני, רישא, דוגמאות: תְּכִידִילִי, תְּכִידִילוֹ, תְּכִידִילוֹ, אֲכִידִילוֹה, נְכִידִילוֹה — כולן מלעיל. — מאותה הסיבה הנגינה היא מלעיל בצורות כגון תְּקוּמִי, תְּקוּמוֹ, יְקוּמוֹ, אֲקוּמָה, נְקוּמָה, או תְּסַבִּי, תְּסַבוֹ וכו'.

ג. על הצורות המחוברות עם הכנוי פ.

אא, הצורות אֶבִינָה, אֶחֱיָה, פִּינָה, קִמְלֹנָה וכיו"ב, וכן מִמְלָה, אִמְלָה (עם כ"ף כמלה) נגינתן מלעיל בהתאם לחוק הנגינה השני, רישא, למי שהחברה השרום-סופית ארוכה היא. — גם צורת-ההפסק סוֹסָן נמצאת בהתאמה עם החוק הזה, ואילו צורת-הפנים המקבילה לה סוֹסָךְ נמצאת בהתאמה עם חוק-הנגינה השני סימא.

בב. בנטיית הפעלים יש להצביע על הצורות שפרטיותן, שמבטות, ישמרוך (עם כ"ף כפולה), ישמרוך וכיו"ב, שהן בהחלטה עם חוק-הנגינה השני, רישא. וכן יש לקבוע, כי השביות שמךך — שמרוך, שאלך — שאלך מקבילה לשניות סוסך — סוסך, קטלו — קטלו וכר.

ד. על הסיומים התנועיים נִי, נו, הו, ה.

ארבעת הסיומים התנועיים נ', נו, הו, ה, הם, כידוע, תמיד בלתי-נגזינים, בניגוד לשלושת הסיומים התנועיים — קונסונאנטיים שהובאו לעיל (9, א), שהם

תמיד נגדיים. עובדה זו יוצרת גם היא בעיה רצינית. נקח לדוגמה את הצורה סוקנו, שהיא למעילית תמיד. במבט ראשון הענין הוא בסדר. שהרי הצירה כאן הוא ארוך, ובכן הנגינה היא מלעיל בחתאם לחוק. אבל מבחינה הסטורית דינו של צירה זה כדיון הסגול שבצורת-ההפסס סוקף, רק בהפסס היה ארוך, שלא בהפסס היה קצר. היה איסוף לשניות סוקנו — סוקנו בהקבלה לשניות סוסס — סוסס. — אותה הבעיה קיימת לגבי שלושת הסיומים נ', הו, ה.

התשובה היא: בארבעת הסיומים הנידונים נדחתה צורת-הקנים לגמרי מפני צורת-ההפסק. בנוגע לסיומים הוֹרָה תהליך זה מובן. בצורות-הקנים הודחה ההיא והתנועה שקדמה לה התמוגגה עם זו שלאחריה לתנועה ארוכה אחת, או שתיהן יצרו דו־תנועה, ואילו בצורת-ההפסק לא הודחה ההיא ונתקבלה נגינה מלעילית כחתאם לחוק. — בנוגע לסיומים נִי ו־נֹ לא ידועה לי הסיבה. מדוע נדחתה בהם צורת-הקנים מפני צורת-ההפסק. יתכן שחסיום נֹ נשאר בלא נגינה בהשפעת כנוי-הגוף אָנְהֵנו (אָנֵנו). שחנגינה בו היא תמיד מלעיל. לפיכך הווארכה התנועה הקצרה שקדמה לסיום זה גם שלא בהפסק.

הערה 1. הצורה המלעילית שִׁקְרָנִי היא מורח ומתמחה, בכל הצורות המסתיימות בארבעת חסיומים הנ"ל הוארכה חתנועה שלפני הסיום, ואילו בצורה שִׁקְרָנִי נשאר חפתח ולא הוארך לקמץ גדול, ולא נחטף והנגינה לא ירדה לסוף המלה. — היא מוורח גם מבחינת הדקדוק המקובל, והסברה מניחה את הדעת לא נמצאה עדיין.

ח ע ר 2. המלה הָנָה מסמקת לנו כמה חריגים מהכלל, שלפיו הסיומים ניו-נ
הם בלתי-נגיניים תמיד, בשלושה מקומות נמצאת צורת-הקנים המלרעית ׀תָּנָנִי:
והנני משחיתם (בר' ח' 17), והנני אמר לבנות בית (מל' א' ה' 19), וחנני מקששת
שנים עצים (מל' א' י"ז 12), והצורה תָּנָנִי נמצאת פעם שלא בהסמק (בר' כ"ב
7) ופעם בהסמק (בר' כ"ז 18). צורת-הקנים המלרעית תָּנָנִי נמצאת בארבעה
מקומות: יחושע ט, 25. שמ' ב' ה' 1, ירמיה ג' 22. עזרא ט' 15. שלוש פעמים
נמצאת צורת-הקנים תָּנָנִי ופעם אחת צורת-ההפסק תָּנָנִי. — יש להניח שבתחילה
היו אומרים תָּנָנִי, תָּנָנִי מלרע רק בָּנִים האימרה, ובהפסק היו אומרים תָּנָנִי,
תָּנָנִי או תָּנָנִי, תָּנָנִי מלעיל. אח"כ התחילו משתמשים גם בָּנִים האימרה
בצורת-ההפסק. —

הדעת נותנת, שההתפחות הנ"ל היא פרט הבא ללמד על הכלל כולו, במלים אחרות, שגם לגבי הסיומים נ"ו נ"ז של שאר המלים היתה קיימת במשך זמן רב שניות של צורת-קנים מלרעית וצורת-ההפסק מלעילית, אולם דברות הימים התחילה הראשונה נדחת יותר ויותר מפני השניה, עד שלבסוף נשארה בשימוש רק צורת-ההפסק.

ה. על צורות דומות הנבדלות זו מזו רק בנגינתן.

א.א. נקח לדוגמה את המלים הדומות שר"י=השר של ר' שניר = צווי לגוף נוכח. שתי צורות אלו נבדלות רק בנגינה. מבחינה פונטית הן דומות זו לזו. מדוע איפוא אחת מלרע, אחת מלעיל? אותה השאלה אפשר לשאול בנוגע לזוג ריבי – רינבי, או דיני – ד'יני, וכן בנוגע לזוגות קומי = קימתי –

קוּוּמִי, שׁוּבִי = שִׁיבְתִּי – שׁוּבְכִי. – הַתְּשׁוּבָה הַיָּא: הַכְּנוּי 'י' הוּא סִיּוֹם קוֹסְמוֹנָאנְטִי, וְלוֹכֵן כָּל הַמַּלְיִם הַמִּסְתִּימִיּוֹת בּוֹ נִגְיִנָתָן מִלְרַע תָּמִיד בְּהַתָּאם לַחֹק־הַנִּגְיָנָה הַיִּסְוִרִי, וְאִילוּ הַסִּיּוֹם 'י' בְּצוּלֵי תְנוּעֵי הוּא, וְאִם הַהִבְרָה שֶׁלִּפְנֵינוּ אֲרוּכָה, הַנִּגְיָנָה הַיָּא מִלְעִיל בְּהַתָּאם לַחֹק־הַנִּגְיָנָה הַשְּׁנִי, רִישָׁא. –

כב. הצורה לנסתרות עבר בנחי עזרי ובהכפולים, כגון קָסָה, שָׁקָה, שָׁקָה, שָׁקָה, כִּדּוּעַ, מִלְעִיל, וְאוֹתָהּ הַצּוּרָה עֲצָמָה מִשְׁמַשֵּׁת גַּם בְּהוּהָ לְמִין נִקְבָּה בְּמִסְפֵּר יָחִיד, וּבְכוּאָה בְּתַמְקִיד וְזֶה נִגְיַנְתָּה מִלְרַע, עַל הַסִּיבָה לִכְךָ דּוֹבֵר כְּבֵר לְעִיל (9. ד. הַעֲרָה). רֵאיוֹנוֹ שֶׁכָּאֵן הַכְרִיעָה לֹא הַחֻקִּיּוֹת הַפּוֹנִיטִית, אֲלָא הָאֲנָלּוּגִיָּה. —

יותר מאלף וחשוב הוא, להקביל מלים עם הסיום ־ה למין נקבה לאותן המלים עם ־ה לציוי מוארך. המלים ־ה (שם פרטי), ־ה (שִׁנָּה), ־ה (שִׁנָּה) נגניתן מלרע, ואותן המלים, כשהן משמעותן לציוי מוארך, נגניתן מלעיל: ־ה (שִׁנָּה), ־ה (שִׁנָּה), ־ה (שִׁנָּה). שלושה המלים נגניתן מלרע, משום שהן מסתיימות ב ־ה כפונסונאנט. ואילו שלוש האחרונות נגניתן מלעיל, משום שהן מסתיימות בתנועה.

11. על התריגים מחוק-הנגינה היסודי.

א. הצורות שִׁמְרוֹתֶיךָ, שִׁמְרוֹתֵינוּ, שִׁמְרוֹתֵינוּ.

[illegible]

בתור חריגים אמתיים באות בחשבון כמה צורות של עתיד מקוצר בלא ויזו ההיפוך. דוגמאות: אֶל־תִּשָּׁח, במקום תִּשָּׁח (שמות כ"ג 1). אֶל־תִּנָּצַר (דברי ב' 9), אֶל־תִּלָּקֶךָ (דברי ג' 26), מִה־יִנָּקֶה (תהי' כ"א 2). חומעות כאלה אינן שכיחות. הסיבה לא ברורה.

ג. סיכום.

בסיכום יש לקבוע, שהחריגים הפורצים את גדר חוק-הנגינה היסודי מועטים הם מאוד ואין בהם בשום פנים כדי לערער את החוק.

12. על החריגים מחוק-הנגינה השני.

א. הסיום – ה הוא כמו הסיום י, חמיד מלעיל ; השווא קמול, אִיכָה.

זהו סיום תנועי, שריד מן הסיום a לסימון האקזאטיב של השמית הקדומה. חל עליו איפוא אותו החוק החל על כל הסיומים התנועיים. ובכן הצורות אָרְכָה, נִנְכָה, קָרְכָה, בָּרְכָה, הַשְׁמָכָה ודומיהן הן מלעיליות. היות וההברה הטרומ-סופית ארוכה בתור הברה סגורה, והצורות צְמוּנָה, מְרַקְחָה, קֶקְרָה העצירה, אשורה, בִּיתָה יוסף (= לבית יוסף) ודומיהן מלעיליות הן, היות וההברה הטרומ-סופית היא הברה פתוחה בעלת תנועה ארוכה. — הצורה מְרַקְחָה שמש (=מְרַחַח שמש, דב' ד' 41) אינה חריג, אלא דוגמה חשובה לחוק-הנגינה השני, סיפא: מְרַקְחָה במקום מְרַחֶכָה. ההברה הקצרה ב נחטפה והנגינה מלרע. היתה כאן גם אפשרות שניה: להאריך את התנועה ולהנגין מלעיל: מְרַקְחָה שמש (אני מזכיר, מה שאמרתי בסעיף 10, ד. בקשר לצורה סופנו, שהוארכה בה התנועה הקצרה כדי לקבל נגינה מלעילית). — גם להארכה יש לנו דוגמה: פָּדְנָה אָרֶם, בלא חסיוט-ה-ה' הניקוד הוא פָּדֵן ארם. הפתח הוארך לסגול ארוך והנגינה נשארה מלעיל. — הצורה מְרַבְנָה רַמְשֶׁק (מל' א י"ט 15) בלא חסית הפתח ובלא הארכתו היא יוצאת-דופן. — הצורות המלרעיות גָּמְקָן חָפֵר (יחושע י"ט 13), צָדְנָה אורח (שמי' א כ' 20) הן מלרעיות כפי הנראה בסיבת האות הגרונית התכופה להן.

בב. יש שורה של חריגים, שהריחמוס במשפט גרם להם: דוגמאות:
אש-תול-לילן אב-ביוני לוב נמון שָׁנָתָם (תה' ע"ו 6). — עד "נמו" יש לנו כאן
ארבעה יאמבוסים, אי אפשר איפוא לקרוא נמון מלעיל בהתאם לחוק בלא לגרום
מגיעה חמורה בריתמוס. עורין עורין פִּכְשִׁי צֶנֶף (יש' נ"ב 1). כאן מתקבלים ע"י
הסגנוי הנידון חמשה יאמבוסים בזה אחר זה. וכן שובין נַפְשִׁי (תה' קט"ו 7),

14. על חסיומים הקדומים ו-י, מו, כ, - יכי.

א. הסיום הקדום ו, המייצג את הסיום השמי הקדום ו, הוא נדיר. יש להזכיר שלוש דוגמאות, כולן בסמיכות: גנו בעור, פיתו-ארץ, מצינו-מים במקום בן בעור, פית ארץ, מצינו מים, התנועה הקצרה שקדמה לסיום ו נחטפה מהתאם לחוק-הנגינה השני, סיפא, והנגינה מלרע, - בצירוף פיתו-ארץ נהפך השוא נע לנה, ההתפתחות היתה: פית = סגית פלוס הסיום ו = סגית-ו = סגית-ו < סגית-ו < סגית-ו (כביטול ההכפלה של היו"ד ובהפיכת השוא נע לנה), המלה כרגיל "מוקפת", ובכן חסרה נגינה ראשית, בלא מקף הנגינה, כאמור, מלרע.

ב. אא, הסיום הקדום י, המייצג ו שמי קדום אינו נדיר כל כך כמו הסיום הקדום ו, והוא מספק לנו כמה דוגמאות מענינות לחוק-הנגינה השני סיפא: חטיפת התנועה הקצרה שלפני הסוף ונגינה מלרעית, כדאי להזכיר את הדוגמאות דלהלן: קלאטי משפט (יש' א' יב) במקום קלאט משפט; גגתי יום (בר' ל"א 39) במקום גגות יום. גם הדוגמאות שקני סנה (דב' ל"ג 16), עזי הצאן (זכריה י"א 17) שייכות לכאן, שהרי הצירה של הבינוני קוטל מתקצר בסמיכות, ובשתי הדוגמאות הללו הוא נחטף והנגינה מלרע בהתאם לחוק. - את הדוגמאות הנ"ל אפשר להשוות עם הדוגמאות מן הקה שמש.

בב. גם הצורות בן-חתי, שן-חתי באיכה א' ו יש לראותן כשמות נסמכים: בן-חתי בגוים שן-חתי במדינות במקום רפת בגוים שנת במדינות ע"ד שקטת בקציר. כאן הוארכה התנועה הקצרה והנגינה מלעיל כדוגמת פנה ארם. גג. לעומת זה יש בתנ"ך שורה של דוגמאות, בהן התנועה שלפני הסוף ארוכה והיה לצפות לנגינה מלעילית, ובניגוד לחוק-הנגינה השני, רישא, הנגינה מלרע, יש להזכיר את הדוגמאות (כולן ממזמור ק"ג) המגביהין, המשיילין, מקימין, להשיבין, מושיבין, וכן לסוקתין (שה"ש א' 9), יתכן שבצורות המגביהי, המשפילי גרם הריחמוס השירי: המגביהין לשבת, המשיילין לראות; וכן יתכן שבצורות להושיבי, מושיבי גרמה האות הגרונית התכופה להן. - אני נוטה לדעת, שהיתה כאן טעות מצד הנקדנים, לפחות בחלק מהצורות מסוג זה.

ג. חסיומים הקדומים מו, כ, - יכי נדירים בתנ"ך והם מופיעים בעיקר בשירה התנכית הקדומה, הם סיומים תנועיים, שהרי החולם המלא ב"מו מייצג ו קדום, השווה להם בעברית לעומת קמו בעברית, והחירק הגדול ב"כי מייצג ו קדום. - הסיומים כ"ו - יכי הם תמיד מלעיליים בהתאם לחוק-הנגינה השני רישא. - הסיום מו הוא תמיד בלתי-נגיני, משום שהתנועה שלפניו, אם אינה ארוכה, מתארכת תמיד, כשם שהיא מתארכת תמיד לפני הסיום נו, דוגמאות: מקלאמו, חרישמו, תביאמו, נחשמו, קסמו, פיומו, במו.

15. סיכום, על יסוד הנ"ל אפשר לסכם ולקבוע, שהחריגים מהחוק השני גם הם מועטים ומתבטלים מפני הרוב המכריע של מקרים חוקיים. אך אין לשכוח, שבמקרה של חבורות קצרות, שקדמו להברה פתוחה שבסוף המלים, היתה ברירה בין שתי אפשרויות: לחטף ולהנגין מלרע, או להאריך את התנועה ולשים את הנגינה עליה. - כאן צריך להוחר לב לחשוב, שמדובר כאן על

ברירה אישית של כל יחיד, הצורות סוקף, קטלו, והמקבילות להן בהפסק סוקף, קטלו, יקטלו כלליות הן, אפשר להכליל ולומר: בכל המקרים השכיחים הרבה בלשון התקיימו בתחום זה דפוסים לשוניים קבועים ועומדים ולדוברים האישיים לא היתה כל ברירה, רק במקרים שאינם שכיחים בלשון כגון נבתי עם, מן-קה שמש עמד הדובר האישי ועמדו הנקדנים לפני ברירה כנ"ל.

פרק שני

על חוקי-הנגינה, המשך וסיום.

16. פתיחה.

א. בפרק הקודם נתגלו לפנינו חוקי הנגינה העברית המסורתית מתוך חקירת תופעות הנגינה בתחום המלים, "המחבורות", כיסוד לחקירה זו שימשה לנו העברית הטברנית, ראינו שקיים בה הבדל יסודי בין סיומים קונסוננטיים ובין תנועיים. קושי רב נגרם לנו ע"י התגלית, ששלשה סיומים תנועיים דינם בחורת הנגינה כדין סיומים קונסוננטיים, התגברנו על הקושי הזה בעזרת הדקדוק ההסטורי של הלשון העברית, שמתוכו שאבנו את הידיעה, שאותם שלושת הסיומים היו בתקופה הטרומ-טברנית קונסוננטיים.

ב. חוקי-הנגינה שנתגלו לפנינו בפרק הקודם הם בעצם טבעם חוקים סוניטיים, שהרי הם מושתתים על המושגים הברה פתוחה או סגורה, הברה ארוכה או קצרה, שהם מושגים סוניטיים. - חוקים סוניטיים הם, כידוע, כלליים. אם אנו מניחים, שחוקי-הנגינה הנדונים התפתחו רק בתקופה הטברנית, הרי נעדרת הכלליות, אנו נאלצים איפוא להניח, שהם התפתחו בתקופה הטרומ-טברנית, כשהכנויים י-ו ו-הסיום ה- למין נקבה בשמות היו עדיין קונסוננטיים. ג. המלים סוקי, סוסו, סוכה נגיתן היתה בעברית הטרומ-טברנית מלרע, לפי שאו היו מסתיימות בקונסוננטיים: סוקי, סוסן, סוכה, ומכיון שחתרגלו במשך מאות בשנים לנגינה מלרעית זו, נשתמרה נגינה זו גם בעברית הטברנית, למרות מה שהקונסוננטי הסופי שבצורות הנ"ל נעלם, באופן זה נוצרו בעברית הטברנית חריגים מרובים מחוקי-הנגינה השני.

ד. הידיעות שקנינו אותן בפרק הקודם על חוקי-הנגינה הטרומ-טברניים נקנו לנו בעקפין, מתוך שחקרנו את תופעות הנגינה בתחום המלים, "המחבורות" בעברית הטברנית. בפרק זה עלינו להמשיך ללכת באותה הדרך, עלינו לחקור את תופעות הנגינה הטברנית בתחום המלים, "המשוואות" בשביל לראות, אם ובאילו מדה יתאמתו לנו גם בתחום זה חוקי-הנגינה, שנתגלו לפנינו בפרק הקודם בתחום המלים, "המחבורות".

בסוף הפרק אנסה לחשיב על השאלה, אם ובאילו מדה חוקי-הנגינה הנדונים היו חוקים סוניטיים חיים גם בתקופת העברית הטברנית. ה. היות והזכרתי את הבטוי "חוקים סוניטיים חיים", אתן כאן הסברה קצרה של בטוי זה בעזרת שתי דוגמאות.

דוגמה א. : חכמי הלשון העברית העלו, שבעברית מתקופת הבית השני, ואולי גם בוו מתקופת הבית הראשון, היה נוהג חוק פוניטי חשוב, שלפיו ששף הקונסונאנטים ב, ג, ד, כ, פ, ת, שאינם כפולים, נחפכים אחרי כל תנועה — גם אחרי תנועות חטופות — ל, ב, ג, ד, כ, פ, ת. — בעברית של זמננו נתבטל חוק זה לגמרי לגבי שלוש האותיות ג, ד, ת, ונשאר „בתקפו“ לגבי שלוש האותיות ב, כ, פ, נשאלת השאלה: מה פירוש הדבר „נשאר בתקפו“? האם הוא חוק פוניטי חי גם בזמננו, או רק מצוות אנשים מלומדה? יש בידינו כמה הוכחות לכך, שבימינו אינו אלא מצוות אנשים מלומדה. אסתפק להביא בזה את ההוכחה דלחלן: היות והכפלה של קונסונאנטים אינה קיימת עוד בדבורנו העברי, בדין היה לרפות את הבייט, למשל, במלים שָׁפָת, דָּבָר, דְּבֹר, שהרי בֵּיית זו התקיימה בעברית העברית אחרי תנועה רק הדרות לעובדה שהייתה כפולה, וכיוון שאצלנו בני דור התחיה חדלה כבר להיות נהגית ככפולה, בדין היה לרפותה בתוקף החוק הפוניטי הנדון. ובכל זאת הבייט קיימת בשלוש המלים הנ"ל ובמלים אחרות רבות מאוד — והוא הדין לגבי כ, פ, — שלא כחוק, פשוט בכך ההרגל.

דוגמה ב. : דוגמה חשובה בגרמנית היא תופעת ה„אומלאוט“. תופעה זו הייתה פעם, לפני מאות בשנים, תוצאה של חוק פוניטי : התנועות u - o, a, שבהברה הנגינית השתנו בסיבת התנועה i, שבאה בהברה שלאחריה. ה-a, למשל, נהפך במקרה זה ל-e, היות והארטיקולאציה של ה-a התקרבה לזו של ה-i הסמוך. והנה : זה שגרם לפנים לשנוי הנידון עבר זה כבר ונעלם מן הלשון הגרמנית, ובכל זאת תולדתו, ה-„אומלאוט“, נוהג בגרמנית גם בזמננו, ואומרים, למשל : גלאו — גלעוצר, טראגע — טרעגסט וכיו"ב, פשוט מתוך הרגל, ומכיוון שהחוק הפוניטי עצמו חדל לפעול. גובר גורם האנאלוגיה יותר ויותר ויוצר מקרים חדשים של „אומלאוט“ שלא כדין. למשל : פראגע — פרעגסט עיד טראגע — טרעגסט.

ו. בשתי הדוגמאות הנ"ל קל הוא לקבוע, שמה שהיה מעם חוקיות סוניטית חיה, עבר ובטל, ומה שנשאר בלשון במקומו, הוא רק מצות אנשים מלומדה. בסוף הפרק הזה נראה, שלא כך הוא הדבר לבני השאלה, אם חוקיותה הסוניטית של הנגינה העברית המסורתית, שהיתה למי האמור לעיל חוקיות חיה בתקופה הטרם-סברנית, נשארה חוקיות חיה גם בתקופה הסברנית.

17. על הסגוליים ועל המלים המסתיימות על דרך הסגוליים.

א. מלים המסתיימות בשני קונסונאנטים נדירות הן בעברית הטברנית, בדוגמאות: השמות נָךְ, לָשֶׁשׁ; הפעלים נִישַׁף, נִיךְ, נִשְׁפָּה, נִשְׁפָּה. בעברית השרון-טברנית היו מלים כאלו מצויות לרוב. בתקופת העברית הטברנית התפתחה תנועת-עזר בין שני הקונסונאנטים שבסוף המלים הנידונות, על פי רוב סגול, ומכאן השם "סגוליים".

נרגים את ההסתתחות במלה אָרץ. בעברית הטרם-טברנית היו אומרים אָרץ. אח"כ התפתחה תנועת-עזר בין שני הקונואנטים שבביל להקל על החגיגה, בתחילה תנועה חטופה, מעין השוא גע שלנו, ולבסוף תנועה גמורה. ההסתתחות הייתה: אָרץ < א-רץ (עם שוא גע בין הרי"ש והצדי"ק) < אָרץ < אָרץ.

ב. באופן זה התפתחו הרבה שמות סגוליים בעברית, כגון אֶרֶץ, סֶפֶר, חֶדֶשׁ, נֶצַח, טֹהַר, מָוֶת (> מוֹת), בַּיִת (> בֵּית); וכן התפתחו שני סיומים קונסוננטיים ע"ד הסגוליים, והם =יָם, =יך, ומלים רבות המסתיימות ע"ד הסגוליים, כגון שמות הנקבה מְשַׁמֶּרֶת, מְשַׁקֵּלֶת, קֹטֶרֶת, מוֹלֵדֶת, מִינְקָה, מְשַׁחֶקֶת, או צורות-הפעלים נִיפֵן (> נִיפְּנָה), נִצֵּל, ונִהַר, נִגַּל, הִרְף וְעוּד. — כל המלים האלה נגינתן היתה, ונשארה עד היום, מלעיל.

ג. המלים מהסוג הנ"ל מסתרן בעברית הוא די גדול. הן מסתיימות בקונסונאנטים, ובכל זאת נגינתן מלעיל. הן מהוות לכאורה סירצה רצינית בחוק-הנגינה היסודי. — מהי הסיבה לנגינתן המלעילית? עונים: התנועה שהתפתחה בין שני הקונסונאנטים היא תנועת-עזר. הכוונה בזה היא, לכאורה, שהדוברים הרגישו בכך, כי זוהי תנועת-עזר, אם אנו אומרים כך, הרי זה גורם פסיכולוגי חשוב לנגינה מלעילית. יש מקום לשער, שבמשך תקופה די ארוכה נשמעו בדבור צורות כגון אָרץ, שָׁמַשׁ, עֶבֶד בצד אֶרֶץ או אָרֶץ, שֶׁ-קֵשׁ או שָׁמַשׁ עֶבֶד או אָרֶץ. במצב כזה קרוב לוודאי שהיתה הרגשה כללית גם בקרב אותם שהיו משמיעים בדבורם את תנועת-העזר, שזוהי תנועת-עזר בלבד ועיקר המלה הוא אָרֶץ, שָׁמַשׁ, עֶבֶד וכו', בהברה אחת. — על הסברה זו יש לתוסף הסברה פוניטית: התחילו אומרים במקום אָרֶץ אֶרֶץ, עם תנועה חטופה, וברור שתנועה חטופה אינה מסוגלת לקבל את הנגינה. מצב זה נמשך זמן רב, באופן שהנגינה המלעילית נעשתה הרגל, וכיון שנעשתה הרגל, היא נשתמרה גם אח"כ, כשבמקום התנועה החטופה התפתחה תנועה גמורה.

ד. יש להודות, כי בשלב האחרון של התפתחות הסגוליים, כשבמקום התנועה החטופה באה תנועה גמורה וכשהצורה הלשונית הקודמת אָרַץ, שָׁמַשׁ, עָבַד נעלמה לגמרי מן הדבור, התהוותה באמת פירצה רצינית בחוק-הנגינה היסודי. אבל לפי עניות דעתי קרה הדבר הזה רק בסוף תקופת חייה של הלשון העברית. — כסיוע לדעה הזאת עשויה לשמש העובדה דלהלן: מן ההעצקות של טקסטים עבריים לכתב יווני בהכסאפלה של אוריגנס (מסוף המאה הראשונה אחרי ספח"ג) ידועות לנו הצורות שָׁמַשׁ (ביוונית אין שִׁין בנמצא) קָשָׁת, עָבַד, עָרַף, קָדַשׁ, במקום שָׁמַשׁ, קָשָׁת, עָבַד, עָרַף, קָדַשׁ, ואין באותו מקור סגוליים. מצד שני מצויים שמות סגוליים ביוונית שבתרגום השבעים, והרי ידוע שתרגום זה קדם בשלוש מאות שנים בערך להכסאפלה חנ"ל. יש כאן לכאורה טתירה רצינית בין שני המקורות הנ"ל. תרגום השבעים מעיד על כך, שהיו כבר סגוליים בעברית בתקופת החשמונאים, ואילו ההכסאפלה מעידה, שלא היו עדיין סגוליים אפילו בתקופת החורבן. לפי עניות דעתי יש ליישב טתירה זו בעזרת החשערה דלהלן: בניב הירושלמי, שהוא ששימש כבסיס לעברית הטברנית, וחוא המשתקף בהעצקות שבתרגום השבעים, התפתחו הסגוליים כבר בתקופת החשמונאים, ואילו בניב העברי של עמ-הארץ המשתקף בהעצקות שבהכסאפלה, לא התפתחו סגוליים ולא היו בנמצא אפילו בזמן חורבן הבית. — וחוא מה שאמרתי לעיל: כי לא הושלם תהליך הסגוליואציה אלא רק בסוף תקופת חייה של הלשון העברית.

18. על שאר המקרים של "תנועת-עור".

א. כידוע, כל המלים העבריות המסתיימות בפתח גנובה הן מלעיליות. והסיבה גם כן ידועה: הפתח הגנובה היא תנועת-עור. בדין היה לומר בושץ, עם חיית בשוא נח ע"ד קוץ, וכן בטוף ע"ד קטוף, לקטף ע"ד קטץ, מקטיף ע"ד פקטיף, אבל המעבר מהתנועות צירה, שורק, חילס וחירק אל הגרונית חיית קשה הוא, לפיכך התפתח הגה-מעבר חטוף הדומה לתנועת הפתח, ובסופו של דבר התפתחה תנועה גמורה: א.

ב. דוד ילין ז"ל קובע כלל: "פתח הגנובה איננו בא בחשבון ההברות". אילו היה כלל זה נכון, כי עתה לא היה מקום לדבר כאן על נגינה מלעילית. אך יש להניח, כי ילין ז"ל הושפע בשאלה זו ע"י זכמי הלשון הנוצריים האמריים. כי הפתח הגנובה היא הגה-מעבר תנועי חטוף, המתחבר עם התנועה שלפניו למעין דרית-תנועה ואינו יוצר הברה חדשה. דעה זו מוטעת היא, הנקדנים ראו את הפתח הגנובה כתנועה גמורה, ובמבטאם הנוכחי של רוב היהודים היא תנועה גמורה. והמבטא האשכנזי יוכיח, שבו שולטת, כידוע, נגינה מלעילית. והאשכנזים אומרים שקיץ = ש-לי-אח, וכן משיץ, בשלוש הברות ובנגינה מלעילית, והגייה זו היא הנוהגת בעברית המדוברת.

ע"י הפתח הגנובה נוצרו איפוא בעברית מלים מלעיליות אמיתיות; שמות כגון רים, רוס, שים, נס ופעלים כגון בושץ, בטום, פקטיץ, לקטץ, ואותה התוספה חזרת ונשנית לפני היא או עיין: פקם, מתקם, שמץ, משמיץ.

ג. הצורה לנוכחת עבר קטלף (וכן בכל הבנינים) מסתיימת, כידוע, בשני קונסונאנטים, ואם לה"פ היא ה או ה ע, מתפתחת אחריה שוב תנועת-העור פתח, והמלה נחשבת ע"י כך למלעילית. דוגמאות: פסקת, שצמץ, שפצץ.

ד. בשני המקרים הנ"ל היתה תנועת-העור מורגשת בלשון בתור שכזאת ואין לדבר על פירצה בחוק-הנגינה היסודי.

19. על המלים "הפשוטות" משרשי ל"א ולו"י.

א. הצורות קרא, אקרא, תקרא, יקרא, נקרא, והצורות נלה, אגלה, תגלה, יגלה, נגלה, ותצורות המקבילות להנ"ל בשאר הבנינים — כולן מסתיימות בעברית הסברנית בתנועות, ונגינתן מלרע בניגוד לחוק-הנגינה השני, רישא. ההסברה לכך היא: הצורות הנ"ל היו מסתיימות בעברית הטרומ-סברנית בקונסונאנטים, האלף היתה או קונסונאנט הגוי, ובמקום ה"ה הוסיפה או הדד-תנועה ה"ה או ה"ה — ויש עוד סיבה חשובה לנגינה המלרעית של הצורות הנ"ל: האנאלוגיה. הצורות הנ"ל נגינתן מלרע בתוקף האנאלוגיה, על פי קטל, אקטל, תקטל וכו'. — הצורות נלה, נגלה, גלה וכו' הסתיימו לדעת החכמים גם בתקופה הטרומ-סברנית בתנועה, ואת נגינתן המלרעית יש לייחס לגורם האנאלוגיה בלבד: נלה, נגלה וכו' על פי קטל, נקטל וכו'.

הערה. יתכן שדעת החכמים בענין הצורה נלה מוטעת היא. יתכן שההסתמכות לא היתה גלה > נלה (בהדחת הי"ד בין שתי התנועות), אלא גלה > נלה > גלה, ורמו על כך אפשר למצוא בשניות שבי — שנה (בר' י"ז 15). במקרה זה אין אנו זקוקים לאנאלוגיה בשביל להסביר את הנגינה המלרעית.

ב. כמה צורות שכיחות של שמות משרשי ל"א הן: קרא, קרוא, נביא, קנא, מקרא, ומשרשי לו"י: בנה, נקי, שנה, פקא, — כולן הסתיימו בתקופה הטרומ-סברנית בקונסונאנטים. הצורות בנה, נקי, שנה התפתחו מן הצורות בני, נקי, שני, נגינת כל הצורות הנ"ל היתה או מלרע בהתאם לחוק-הנגינה היסודי, והיא נשתמרה גם בתקופה הסברנית.

הערה. ידועה לי דעת החכמים המניחים, כי נגיני ארוך שבסוף מלה התפתח בעברית בדרך כלל ל"ה ושהצורה בנה, למשל, התפתחה מתוך בנין (תשווה באואר-ליאנדר ע' 193). דעה זו לא נראתה לי אף פעם. לפי עניות דעתי סתם ה"ה בעברית (וגם סתם ה"ה) מוצאו מדרית-תנועה. נגינתן המלרעית של המלים המסתיימות ב"ה (או ב"ה) היא איפוא בהתאמה גמורה עם חוק-הנגינה היסודי.

20. על הסגוליים משרשי לו"י.

א. אפתח בשרשי ל"י, שהם המרובים. בניגוד לכלל הסגוליים, הרי כאן הנגינה היא מלרע, ורק בהפסק מלעיל. דוגמאות: בקי, גדי, לחי, צבי, חצי, ראי, ישי, דלי: בהפסק בקי, גדי, לחי, צבי חצי, ראי, יפי, דלי. — לדוגמאות הנ"ל יש להוסיף את שתי הצורות של עתיד מקוצר: יחי, וכהפסק יחי, יחי.

ב. נשאלת השאלה: מה טיבו של החירק המלא, בו מסתיימות המלים בקי, גדי וכו'? נחלקו בזה גדולים. ברגשטרסר אומר: ההתפתחות היתה בקי > בקי ו"א, הי"ד הקונסונאנטית נהפכה לתנועה ו, וכן בכולם. — לפי זה מייצג החירק המלא תנועה. — לא כן באואר-ליאנדר, הם אומרים: ההתפתחות היתה כאן דומה לשאר הסגוליים: בין שני הקונסונאנטים האחרונים התפתחה תנועה, אך בהשפעת הי"ד היתה תנועה זו חירק במקום סגול. ההתפתחות היתה איפוא בקי > בקי > בקי בחירק גדול > בקי. — לפי זה מייצג החירק הגדול כאן מבחינה הסטורית את הדרית-תנועה ה"ה.

יש להעדיף את הדעה, כי המלים הנידונות הסתיימו גם בעברית הטרומ-סברנית בתנועה. ההתפתחות היתה איפוא בקי > בקי > בקי, וכן יקי > יקי (עם חולם קצר) > יקי. התפתחות זו נמצאת בהתאמה גמורה עם חוק-הנגינה השני, סיפא. התנועה הקצרה שלפני סוף המלה נחשפה, והנגינה ירדה לסוף המלה. בהפסק הוארכה התנועה הראשונה והנגינה נשארה מלעיל בהתאם לחוק-הנגינה השני, רישא. ג. משרשי לו"י יש לנו דוגמאות מועטות: תוהו, בוהו, שוהו. גם כאן מייצגת התנועה הסופית ו שבסברנית תנועה טרום-סברנית, ומעולם לא היתה כאן הדרית-תנועה ה"ה. כדעת באואר-ליאנדר: אך בניגוד לקבוצה הקודמת נדחתה כאן צורת-הקנים לגמרי מפני צורת-ההפסק.

21. על כמה קבוצות של מלים המסתיימות בתנועות.

א. כנוי-הגוף אני, אנכי, אתה, אנהנו הסתיימו גם בעברית הקדומה בתנועות. המלה אנהנו היא מלעילית בהתאם לחוק-הנגינה השני, רישא. המלים אנכי, אתה נגינתן היא בדרך כלל מלרע. ובהפסק מלעיל: אנכי, אתה — בהפסקות קטנות, אנהנו — בהפסקות גדולות — המלה אני מוכירה לנו את המלים בקי, גדי וכו'. יש לשער שבעברית הטרומ-סברנית אמרו אנני בפתח ומלעיל, ובסברנית נחסף

הפתח והנגינה ירדה לסוף המלה בהתאם לחוק-הנגינה השני. סיפא: ובהפסק
הוארכה התנועה הראשונה והנגינה נשארה מלעיל: אָנִי. השניות אָנִי — אָנִי
מקבילה איפוא לשניות קָנִי — קָנִי, קָנִי — קָנִי וכו'. — אפשר לסכם ולומר, כי
המלים אני. אנחנו נגיתן נמצאת בהתאמה גמורה עם חוק-הנגינה השני. רישא
וסיפא. ואילו המלים אָנִי, אָתָּה, בבואן בקנים האימרה, נגיתן המלרעית אינה
כחוק. — המלה אָנִי נגינתה בקנים האימרה היא מלרע. כפי הנראה, בדרך
האנאלוגיה על פי המלה אָנִי. נגינתה המלרעית של המלה אָתָּה וזה ומתמיהה.
ב. המלות אָתָּה, הִנֵּה, קִהְּךָ נגיתן מלרע. בנוגע למלים אָתָּה, הִנֵּה יש
להעיר: סתם הִנֵּה, כמו סתם הִנֵּה, שבסוף המלים מוצאו מדוֹת־תנועה (הִנֵּה — או — הִנֵּה). —
קִהְּךָ היה בתחילה שם נקבה עֵד קִהְּךָ. שלוש המלים הנ"ל נגיתן איפוא
מלרע בהתאם לחוק-הנגינה היסודי. עָלְתִּי מלרע, טִבּוֹ שֶׁ הִי — אינו ידוע
לִי. — המלה עָתָה נגינתה מלרע. ובהפסק בדומה של מלה אָתָּה. — שם
המספר שְׁמוֹנֶה הסתיים בעברית הטרומִית טִבְרִית בִּי — הִי, לא בִּזו אֲרִיךְ. נגינתו
איפוא מלרע כחוק. — הִי שֶׁ המלה אָתָּה התפתח לפי באואר-ליאנדר (ע'
261) מן הִי, ולא ברור לִי, מדוע הנגינה מלעיל.

ג. מלים מורכבות כגון אֵיכָה (< אֵי = אֵיהָ כֵּה = כֵּה), אֵיפֹה, כֵּמָה, וְלֹא (> לוֹ לא) הן בדרך כלל מלרעיות. יוצאות־מִן־הכלל לֵמָּה, כֵּמָה. לֵמָּה היא בדרך כלל מלעילית, לפני אות גרונית, ולפעמים גם שלא לפני גרונית, נגינתה מלרע וצורתה לֵמָּה בלי דגש חזק במי"ם. כֵּמָה > כֵּה כֵּה (= כֵּה כֵּה) נגינתה תמיד מלעיל. — המלים איכָה, איפֹה, כֵּמָה, לֹא מַסְתַּיִּמֹת בתנועות. דינן היה איפוא להיות מלעיליות בהתאם לחוק־הנגינה השני, רישא. אולם הן מלים מורכבות. כל אחת מורכבת משתי מלים, ומורגש היה בלשון, שהן מורכבות; ובלשון שנגינתה המכרעת היא מלרעית, טבעי הוא שבמלים מורכבות כאלה תרד הנגינה ותעבור מהראשונה אל השניה: אֵיכָה, אֵיפֹה וכו', למה, ככה לא הורגשו כמלים מורכבות, ונגינתן המלעילית היא תוצאה־מחוק־הנגינה השני, רישא.

ד. השמות עֲבָרִי, עֲרָבִי, מִצְרִי, בֵּית צִמְחִי ודוֹמִימִם אִנְשֵׁי לְרֹאשֹׁתָם גַּם כַּמְלִים, מִשְׁוֹשׁוֹת, בַּעֲבָרִית הַחֲדָשָׁה חוֹדְשׁוֹ הָרַבָּה מִלִּים הַשִּׁינִיּוֹת לִכְאֵן, בִּיחֹד שְׁמוֹת־תּוֹאֵר, הַשְׁוֹה חִיבִי, שְׁלִיִּי, מוֹקְרִי, דָּחִי, אֶמְתִּי ורַבִּים כִּי־רַב. — י. זֶה הִיא בַּעֲבָרִית הַטְרוֹם־טֶבְרִינִית סִיּוֹם קוֹנְסוֹנָאנְטִי. — גַּם הַמְלִים שְׁנֵי, שְׁלִישִׁי עַד עֲשָׁרִי שִׁיכּוֹת לִכְאֵן. כּוֹלֵן נִגִּינְתָן מִלְרַע כַּחֲסֹק. לֹא בְרֹר לִי, אִם גַּם שְׁמוֹת טְרַסִּים כְּגוֹן לִי, נִקְלָלִי שִׁיכּוֹם לִכְאֵן. הַשֵּׁם תְּנֻנִי נִגִּינְתוֹ הַמְלַעֲלִית מַעֲדִירָה עֲלָיו. כִּי אִינוֹ שִׁידֵּךְ לִכְאֵן. — לַפְעָמִים מוֹפֵיעַ הַסִּיּוֹם נִי בַּמְקוֹם י. גַּם הוּא סִיּוֹם קוֹנְסוֹנָאנְטִי. הַשְׁמוֹת שִׁלְדֻנִי, גִּילְדֻנִי נִגִּינְתָן אִפּוּא מִלְרַע כַּחֲסֹק.

22. על המלים המלעיליות זינָה, עִנָּה ודומיהן.

א. יש בעברית שורה של מלים, בעיקר שמות, המסתיימות ב־ה ונגינתן מלעיל. אסדרן בקבוצות כלהלן: (1) זִלְהָ, תָּרָסָה, נִחְלָה, תְּפֹסָה, נִנְחָה — מלים אלו הן בעברית הטברנית סגוליים: תָּרָס, נִחַל, תְּפֹס, נִנַּח. רק לִיחָ נשחמרה עד ימינו עם הסיום — והוצורה לִל נדירה בתנ"ך ומופיעה רק בלשון השירה. (2) עֲלִזְתָּה עֲזֹרְתָּה, יִשׁוּעָה, עֲרֹתָה, אֵימָתָה וְצֹרֵר. (3) שמות גיאוגרפיים כגון

הַיָּקָתָה, הַנְּדִילָה, הַמִּקְסָה עַל יַד הַצּוּרָה הַרְגִּילָה יִטָּע, הַנְּדִילָה, הַמִּקְסָה: וְכֵן. אַרְבָּעָה
וְכִלְיוֹן (יִשׁ' ח' 23) בַּמָּקוֹם אַרְבָּע וְב' (4) הַמַּלְיִם הַקְּדוֹת, הֵנָּה (=הֵם, הֵן) (5) הַמַּלְיִם
שָׁמָּה בַּמּוֹבֵן שָׁם, לְמַעַן, לְמַשָּׁה. (6) הַמַּלְה הַמַּלְעִילִית מְאֻמָּה, שְׂעִיקָה מְאֻמָּה.
(7) מַלְיִם בּוֹרְדוֹת כְּגוֹן אַחְלָמָה, רַחֲמָה, חֲשַׁמְלָה, צְפֻנָּה.

ב. מה טיבו של ה' ה' הנ"ל? חכמי הלשון העברית היו לגביו במבוכה. באור-ליאנדר מעירים (ע' 528): „אין מאנכען פֿעלען, ווי זײַקל, אַרצה מאג אבער (דיאלקטיש) די אלטע אקוואטיווענדונג דירעקט פערערבט זיין, פֿערגלייכע די ראָמאַנישען שפראכען״ וגו'. — ולהלן „לינט פֿילייכט אין אייניגען ווי נחֿה דער אראמעאישע סטאטוס עמפֿאטיקוס פֿאַר זײַ (בעברית: אולם יתכן כי בכמה מקרים, כגון לילה, ארצה הנוחל לנו במישורין (באמצעות דיאלקט) סיום האקוואטיוו הקדום; השווה את הלשונות הרומאניות וגו'. — ואולי יש לראות בכמה מקרים, כגון נחֿה, את הסטאטוס אֶמפֿאטיקוס של הארמית?) — על המשפט האחרון יש להשיג: אילו היתה הכוונה לצורה ארמית, היה לצפות לכתב נחֿא בסיום אֶא ולגנינה מלרעית עיד פֿפֿא, צפֿא, מֿפֿא. — ההערה הכתובה בנוגע לכמה מקרים כגון לילה, ארצה״ נתנה לי עידוד רב בהיותיה מדעית, שפיתחתיה לפני שידעתי שום דבר על הערה זו, ועל כך ידובר להלן.

ג. השאלה על מוצאו של ה־א הסופי בחלק ניכר של השמות היווניים לאותיות האֵב הכנעני-עבריים, כגון אַלפָּא, ביתא וכו' וְיֶתא, פִּטָּא וכו' העסיקה כמה חכמים, ועד כמה שידוע לי לא נמצאה עדיין תשובה מניחה את הדעת. — זוכרני שכבר בשנת 1926 השמעתי באוני תלמידיי בגמנסיה „תרבות“, טורוקה, ביסרביה, את הדעה, שה־א הסופי הנידון היה או, כאשר קיבלו היוונים את כתב האֵב — זה היה בערך בימי דוד המלך — חלק מן השם העברי, היוונים אמרו, למשל, בֶּפֶט־א פשוט, משום שכך שמעו או את השם, גפי העברים. — בשנת 1926 לא העליתי עדיין בלבי את האפשרות, כי בימים ההם נסתיימו כל השמות העבריים בתנועה א, וכי תנועה זו היא וְהָ עם סיום האקזואטיבו השמי הקדום א. רק בשנים האחרונות פיתחתי את הרעיון הזה, וכעת אני חושבו להיפותזה, הקרובה מאוד אל האמת.

ד. המלה זִקָה ראויה לשמש לנו בנין-אב לכל המלים. המשפחות המסתיימות בתנועה, שהברתן הטרום-סופית ארוכה. כל המלים הללו נגינתן בעברית הטברנית מלעיל, כפי שראינו בחת-סעיף א. לעיל, והיא מלעיל על פי חוק-הנגינה השני, רישא. — יש לזכור שמחוץ לשמות הסגוליים כמעט כל השמות בעברית נגינתם מלרע, ומכיון שכך, היה לצפות שהאולוגיה, המשווה הגזר בלשונות, תשווה גם כאן את המיעוט הזעום של שמות מלעיליים לשאר השמות ותהפכם למלרעיים. בייחוד היה לצפות לכך במלה זִקָה, שהיא, בניגוד למלים הנדירות טָרָקָה, שָׁרָקָה וכו', מלה שכיחה מאוד בלשון. ועוד יש לזכור שבלשון הארמית, שהיתה על השפעה רבה על העברית בתקופת הבית השני, השמות הדומים לגמרי מבחינה טוניטית לשם זִקָה כגון פָּקָא, צָפָא, מָפָא, נגינתם מלרע. ואם המלה זִקָה שמרה בכל זאת עֲלֶיהָ נגינתה המלעילית, הרי יש בזה הוכחה ניצחת לכך, שחוק-הנגינה השני, רישא, היה בתקפו גם בעברית הטברנית.

23. על נגינת השמות הפרטיים שבתנ"ך.

א. השמות הפרטיים שבתנ"ך המסתיימים בקונסונאנטים נגינתם מלרע כחוק. רק הסגוליים נגינתם מלעיל; דוגמאות: אֱלִיעֶזֶר, בַּת־שֶׁבַע, אֲבִינָעָם. — יש להעיר שגם בשמות לועזיים נוהג דין הסגוליים: דְּרִינָא, שְׁמֶנְאָסֶר. גם השם כוֹרֶשׂ נגינתו מלעיל, למרות החולם המלא.

ב. השמות צֹרֶיָה, נְבִלָה, נְחֻמִּיה, עֲתָנִיָּה ודומיהם נגינתם מלרע. לפי שהה"א היתה לפנים קונסונאנטית (יְהוֹ < יָה < יֵה). שייך לכאן גם השם מִיקָה, שהתפתח מן מִיקָהו.

ג. יש שורה של שמות המסתיימים בעברית הטברנית בתנועות וקרוב לוודאי, שבטרום-טברנית היו מסתיימים בקונסונאנטים. דוגמאות: משה, לֹוי, שְׁלֹמֹה. נגינתם מלרע כחוק.

ד. יש מספר ניכר של שמות פרטיים המסתיימים בתנועות והברתם הטרום-סופית ארוכה, ובכל זאת נגינתם מלרע. בניגוד לחוק-הנגינה השני, רישא: דוגמה: צֹרָא. יש להניח כי השמות מסוג זה נגינתם מלרע בהשפעת הארמית.

ה. במגילת אסתר בפרק ט' מובאים עשרת בני המן בן המֶדָּה, וחמשה מן השמות מלעיליים הם והם: פֶּרְשֶׁנְדָּה, אֶפְתָּה, פּוֹרְתָּה, אֲרִיָּה, וְיִזְבָּה. ביחד עם השם המֶדָּה הני"ל יש לפנינו כאן ששה שמות פרטיים מלעיליים בקטע קטן אחד, והם כולם מלעיליים בהתאם לחוק-הנגינה השני, רישא. — גם השם הָדוּ, שהדגש שבדלית מעיד עליו שאינו סגולי ע"ד תהו, נגינתו מלעיל כחוק. — השם הָהָ מובא במגילת גם בצורה הַי, נגינתו היא איפוא מלרע בהתאם לחוק-הנגינה היסודי. — מגילת אסתר היא, כידוע, אחד הכתבים המאוחרים ביותר בחוץ קובץ כתבי הקודש, ובזמן חיבורה נאבקה הלשון העברית קשה על קיומה והשפעת הארמית עליה היתה חזקה מאוד. העובדה שבקטע הקטן הנ"ל נשתמר חוק-הנגינה השני, רישא, כמעט במלואו, אני נוטה לראות בה הפגנה מכוונת לטובת תורת-הנגינה הלאומית, העברית.

24. סיכום כללי.

אפשר לסכם את שני הפרקים כלהלן: חוקי הנגינה העברית היו במלוא תקפם בתקופה, שהכנויים י-ו והסיום ה- למין נקבה בשמות היו עדיין סיומים קונסונאנטיים. יש להניח שזו היתה תקופת גלות בבל ושל עזרא-נחמיה ואולי גם מאה או מאתים שנה קודם לכן. מאז ועד תקופת החשמונאים, שאותה יש לראות כהתקופה האחרונה לחיים לשוניים מלאים של העברית, עברו איפוא כשלוש מאות שנים. בינתיים חלו שנויים גדולים בפוניטיקה העברית. הכנוי ה- נהפך לתנועה ו; הכנוי ה- נהפך ל-ו ארוך; הסיום ה- למין נקבה בשמות נהפך מקונסונאנטי לתנועי. — בתקופת החשמונאים חלה גם התפתחות הסגוליים, ובעקבותיה נוצרו בעברית שמות מלעיליים הרבה המסתיימים בקונסונאנטים. היה איפוא לצפות לכך, שעיי השנויים הללו יתערערו חוקי-הנגינה העבריים ויתשטשו הגבולות בין חוקי-הנגינה היסודי וחוקי-הנגינה השני, עד שאי אפשר יהיה לגלות אי-פעם חוקים אלו. אבל ראינו בפרק זה, שאסילו בתחום המלים, הפשוטות

נשתמרו חוקי-הנגינה במלואם כמעט, והיוצאים מן-הכלל מועטים הם. צריך איפוא להניח שגם בתקופת החשמונאים היתה עדיין חוקיותה הפוניטית של הנגינה העברית חוקית היה ולא מצוות אנשים מלומדה. — מצד שני אין כל סימנים לכך שהנקדנים הטברנים בעצמם הכירו חוקים אלו. יש להניח שאחרי חורבן הבית השני נהפכה חוקיותה הפוניטית של הנגינה העברית לחוקיות „נעלמת“, והיא נשארה במצב זה עד ימינו.

פרק שלישי

על התפתחותה ההסטורית של הנגינה העברית

25. הדעה השלטת בחוג חכמי הדקדוק העברי היא, שחוקי הנגינה הידועים לנו מן הערבית הקלאסית מייצגים את הנגינה השמית הקדומה, שהייתה בעת הקדומה משותפת לכל הלשונות השמיות והעברית בכללן. בעברית הקדומה ביותר נהגו איפוא אותם חוקי-הנגינה כמו בערבית הקלאסית. במקום דָּכָר, שוֹמֵר, שְׁמֵר יְשֵׁמֶר אמרו איפוא בעברית הקדומה דוֹכָר, שוֹמֵר, שְׁמֵר. נשאלת השאלה: כיצד התפתחה הנגינה העברית, עד שהגיעה מהשלב הראשון הזה אל הנגינה הטברנית? שאלה זו קשה מאוד ורוב החכמים התיאשו ממצאת תשובה מניחה את הדעת, ואמרו: אין אנו יודעים, כיצד הגיעה הנגינה העברית מהשלב הראשון הנ"ל אל האחרון, הטברני: אבל אנו מסוגלים לנחש, מה היה שלב-הביניים, ידוע לנו שבעברית הקדומה הסתיימו כמעט כל המלים בתנועות, תנועות אלו נעלמו ברובן המכריע בעברית הטברנית, צריך לגלות את הסיבה לכך. אנו סבורים כי לא היתה סיבה אחרת לכך אלא הנגינה של שלב-הביניים. עלינו להניח כי בשלב-הביניים היתה הנגינה בכל המלים על ההברה הטרום-סופית: דוֹכָר, שְׁמֵר, יְשֵׁמֶר וכו', והנגינה הזאת, שהיתה לכאורה חזקה מאוד, היא שגרמה להדחת התנועות הסופיות. הן הודחו וממילא נתקבלו הצורות המלרעיות של הטברנית: דָּכָר, שְׁמֵר, יְשֵׁמֶר.

26. בא פרוס' ברגשטרסר ותיקן את התבנית הנ"ל, הוא אומר: בשלב השני היתה הנגינה על ההברה הטרום-סופית רק בשמות ובפועל עם הכנויים, ואילו בנטיית הפועל בעבר ובעתיד היתה הנגינה על השלישית מהסוף. לדבריו היתה הנגינה בשלב השני: דוֹכָר שוֹמֵר (= שוֹמֵר), שְׁמֵר (= שְׁמֵר), יְשֵׁמֶר (= יְשֵׁמֶר); אבל שְׁמֵר, יְשֵׁמֶר, — חשוב לקבוע: גם ברגשטרסר מסתפק להניח כי השלב השני היה כך וכך, מבלי שינסה להסביר לנו, כיצד התפתח השלב השני מתוך הראשון, היינו מהעברית הקדומה.

27. גם באוור-ליאנדר מניחים, שבשלב השני היתה הנגינה העברית בדרך כלל על ההברה הטרום-סופית, והנגינה החזקה היא שגרמה לכך, שהתנועות הסופיות הודחו. אבל הם משתדלים לתאר את מהלך ההתפתחות החל מן העברית

הקדומה. כאן אביא בקצרה את דבריהם בענין זה. הם אומרים: (1) בשמות גרמה היא הידיעה לירידת הנגינה. התנועה של היא זו היתה לדעתם בעת הקדומה a ארוך מאוד. לפיכך היא זו שנגינתה הספלה היתה חזקה מאוד, לא סבלה שתבוא נגינת השם תכופה לה, ובמקרה שנגינת השם היתה על הברתו הראשונה — וזה היה המצב ברוב השמות — ירדה הנגינה אל ההברה השניה, ובכן, במקום האעוֹלֶץ, האַנְבֶּךְ, האַמְלֶכֶת, התחילו אומרים האַעוֹלֶץ, האַנְבֶּךְ, האַמְלֶכֶת, אחיכ התחילו מדברים כך גם, כשבאו השמות הללו בלא היא הידיעה, אחיכ התחילו מנגינים את ההברה הטרומ־סופית גם בשמות כגון מְכֹנֶנֶת (= מְכֹנֶנֶת), שהנגינה לא היתה בהם על הברתם הראשונה. התוצאה הסופית היתה, שהנגינה של כל השמות עברה אל ההברה הטרומ־סופית, וכשהודחה התנועה הסופית, נחשכו כל השמות למלים מלרעיות. (2) בנטיה השמות עם הכנויים ברבים נתקבלו לפי חוקי הנגינה השמית הקדומה הצורות בְּכֹרֶץ (= דְּכֹרֶץ), בְּכֹרֶץ, בְּכֹרֶץ, בְּכֹרֶץ, בְּכֹרֶץ, וכו', הצורות המקבילות להן ביחיד היו בְּכֹרֶץ (= דְּכֹרֶץ), בְּכֹרֶץ, בְּכֹרֶץ, בְּכֹרֶץ, וכו', ובדרך האנאלוגיה התדמו האחרונות לראשונות. על פי בְּכֹרֶץ התחילו אומרים בְּכֹרֶץ, וכשהודחה התנועה האחרונה נתקבלה הצורה בְּכֹרֶץ ואח"כ דְּכֹרֶץ, וכן התחילו אומרים, על פי בְּכֹרֶץ, בְּכֹרֶץ, ובכאן צורת ההפסד דְּכֹרֶץ של העברית הטברנית, ועל פי בְּכֹרֶץ — בְּכֹרֶץ, וצורה זו נחשכה אחרי הדחת החיריק הסופי ל־דְּכֹרֶץ וכו'. (3) בפעלים בזמן עבר התחילו אומרים על פי קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי (= קְטֹלְתִי), קְטֹלְתִי — קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי במקום קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי נחשכה אחיכ, אחרי הדחת הפתח הסופי, ל־קְטֹל וכו'.

28. בקורת על התורות הנ"ל.

א. כנחשלת ביותר נראית לי שיטתו הנ"ל של ברגשטרסר האומר, כי בנטיית הפעלים בלא כנויים לא היתה הנגינה על ההברה הטרומ־סופית, ועל השאלה, למה הודחו התנועות הסופיות בצורות קְטֹלְתִי ו־קְטֹלְתִי ולמה ירדה בהן הנגינה למלרע, אינו נותן לנו שום תשובה.

ב. באוארליאנדר עשו ניסיון מדעי רציני להסביר לנו את כל התפתחותה של הנגינה העברית החל מן העברית הקדומה וכלה בעברית הטברנית. ניסיון זה נכשל לפי עניות דעתי לחלוטין. אסתפק בהערות דלהלן: (1) הדעה, שעל פי הצורות קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי התחילו אומרים קְטֹלְתִי במקום קְטֹלְתִי, מוטעית היא, שהרי בשלוש הצורות הראשונות ההברה האמצעית היא סגורה, טֹל; ואילו בצורה האחרונה היא פתוחה: טֹ, ויש הבדל פוניטי יסודי בין אלו לזו. — יש לזכור שמה שהנגינה היתה במשך מאות בשנים הרבה כנ"ל: קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי, זה לא היה פרי המקרה, אלא הסיבה היתה פוניטית: הנגינה היתה על ההברה הארוכה שלפני הסופית. בצורה קְטֹלְתִי אין הברה ארוכה כלל. לא היה איפוא שום מקום לפעולת גורם האנאלוגיה. — (2) בשעה שבשאלה היסודית הנ"ל התעלמו לגמרי מן הגורם הפוניטי, הרי בבואם להסביר את העתקת הנגינה בשמות בכללם אל ההברה הטרומ־סופית, הם מפריזים מאוד על השיבוטו של הגורם הזה. בקשר לכך יש להעיר שעצם ההנחה, שתנועתה של היא הידיעה

היתה a ארוך מאוד, עדיין טעונה הוכחה. גם מבחינה חשבונית יש כאן כשלון גמור, שהרי אסילו לדבריהם רוב הצורות לא היתה להן כל סיבה להעתיק את הנגינה. רוב זה מורכב מן: ראשית, כל השמות בלא היא הידיעה, שנית, שמות כגון מְכֹנֶנֶת, שְׁלֹשָׁה, שְׁמוֹנֶה, שהברתם הראשונה לא היתה מעולם נגינית; שלישית, השמות הסגוליים מֶלֶךְ, סֶפֶר, חֶדֶשׁ, שלא יכלו להעתיק את הנגינה, לפי שלפני התנועה הסופית היתה להם רק הברה אחת. (3) כמה שנוגע להשערות, שלפי בְּכֹרֶץ השתנתה הצורה בְּכֹרֶץ ל־בְּכֹרֶץ, וכו', יש להעיר מה שהעירותי לעיל בנוגע ל־קְטֹל < קְטֹל: אין לדמות הברות קצרות לארוכות.

29. השקפתי על התפתחותה של הנגינה העברית.

א. הדעה הכללית של חכמי הלשון העברית, שלפיה התנועות הסופיות הודחו בעברית כתוצאה מהנגינה החזקה שקדמה להן, מוטעית היא. התנועות הסופיות לא הושמטו בעברית מסיבה זו. השמטתן היתה תוצאה של התנוונות. קודם התנוונו שלוש התנועות u, i, a, שסימנו את הקאסוסים בנטיה השמות, היות והתפתחו בלשון אמצעים אחרים למילוי אותם תפקידים, שקודם לכן היו הקאסוסים ממלאים אותם. ראינו שבאותה תקופה, בה עבר כתב־האותיות הכנעני לירי היוונים, הסתיימו כל השמות העבריים בתנועה a. התנועות u ו־i נעלמו כבר באותה תקופה, והתנועה a לא סימנה עוד את האקוזאטיוו, היא היתה איפוא גם כן מיותרת בלשון ובמשך הזמן נעלמה גם היא. התחליף היה אטִי, יש להניח שהסגוליים איבדו את תנועתם הסופית, את ה־a הנ"ל, רק בתקופת הבית השני. השמות האחרים איבדו אותה קודם לכן. — יותר מאוחר חלה השמטת התנועות הסופיות בנטיית הפעלים ובכנויים. בנטיית הפעלים הושמט רק חלק מן התנועות הסופיות. בעבר, למשל, נשארו התנועות הסופיות עד היום בצורות קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי, וכן הושמטו בצורות קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי (> לְכָתֹב, לְכָתֹב, לְכָתֹב, לְכָתֹב, מן הדוגמאות הללו אפשר לראות, כי הושמטו רק התנועות המיותרות. התנועות הסופיות של הצורות קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי לא הושמטו, לפי שלא היו מיותרות, אילו הושמטו, היתה מתקבלת הצורה קְטֹלְתִי בשביל קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי, ואי אפשר היה להבחין בין הגופים אִי, אִי, אִי. — עכשיו נתבונן בצורות סוֹסֶץ, סוֹסֶץ, סוֹסֶץ, הפתח של סוֹסֶץ היה מיותר והושמט, הפתח של כ־לא הושמט, היות והושמט החירק של כ־והורגש בצורך להבחין בין מין זכר — סוֹסֶץ למין נקבה סוֹסֶץ; וכן בכנויי הרבים יֶיךָ, יֶיךָ, יֶיךָ במקום יֶיךָ, הוּאִי והושמט ה־ן לא הושמט ה־a.

ב. השמטת התנועות הסופיות היא ששימשה מניע לשוני כביר להחלפת מקום הנגינה ברוב המלים העבריות. חוק־הנגינה היסודי נותן לנו את המפתח הראשי לפתרון בעית התפתחותה של הנגינה העברית, שחלה אחרי אותו שני. עם הדחת התנועות הסופיות הסתיימו המלים העבריות ברובן המכריע בקונסונאנטים. ז"א בהברות סגורות, והברות אלו הן שמשכו את הנגינה אליהן. — ג. יש להניח כי הדחיפה הראשונה להשתלשלותו של חוק־הנגינה היסודי ניתנה ע"י התבנית של נטיות הפועל בזמן עבר: קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי, קְטֹלְתִי. קְטֹלְתִי — כולן עם הנגינה על ההברה הסגורה טֹל כחתאם לחוק־הנגינה השמי

השני לעתיד רגיל והראשון לעתיד מקוצר; השני נדחה לגמרי מפני הראשון כבר בתקופת הבית הראשון. אך נשתמרו בתנ"ך כשלוש מאות צורות עתיקות עם הסיום ון (וֹן) והן תמיד מלרעות, גם כשבלי הנו"ן דינן להיות מלעיליות. דוגמאות: יִצְבֹּרוּ, יִשְׁבֹּנוּ, יִרְבְּצוּ, יִקְטֹנוּ (כולן בתה' ק"ד), יִבְאוּ (תה' צ"ה 11) יִרְחוּ (תה' קט"ו 6), תִּחְצֹן ו-תִּקְלָחוּ (שמות ל"ד 13). בלא הנו"ן הסופית בדין היה שהנגינה תהא מלעילית: יִצְבֹּרוּ, יִשְׁבֹּנוּ, יִרְבְּצוּ, יִקְטֹנוּ, יִבְאוּ, יִרְחוּ, תִּחְצֹן, תִּקְלָחוּ. נשאלת השאלה: האם הנגינה המלרעית הזאת היא המשך ישיר מן הנגינה המלרעית הקדומה? על זה יש לענות בשלילה, שהרי הצורה יִקְטֹנוּ יצאה מכלל שימוש כבר בתקופת הבית הראשון, ואין להעלות על הדעת, שבתקופת הבית השני יכלו לזכור, שהנגינה היתה לפנים על ה-ו. — המנהג לקרוא בכל שבת בביהכ"נ את פרשת השבוע הונהג לפי המסורת ע"י עזרא הסופר. יש איפוא להניח, כי בזמן ההוא ידעו, שהצורות יִשְׁבֹּנוּ, יִרְחוּ וכו' דינן להיות מלרע בניגוד לצורות הרגילות יִשְׁבֹּנוּ, יִרְחוּ וכו', לפי שחוק-הנגינה היסודי היה אז עדיין במלוא תקפו.

ב. לפי עניות דעתי יש ללמוד מן התופעה הנידונה שני דברים: (א) שהנגנת ההברה האחרונה של המלים, אם זו היתה סגורה, לא היתה פרי המקרה העיוור, ולא כלל דקדוקי מיכאני, מצוות אנשים מלומדה, אלא חוק פוניטי במלוא מובן המלה. הדוברים הרגישו בנפשם שלא מדעתם כח פנימי שדחף אותם להנגין את ההברה הסגורה שבסוף המלים. (ב) משיקול-הדעת הנ"ל יש ללמוד, כי חוק פוניטי זה היה במלוא תקפו בימי עזרא הסופר.

31. בישוב העברי של תקופתנו ניכרת מגמה מסוימת להנגנה מלעילית שלא כהלכה. מגמה זו ניכרת בעיקר בשמות פרטיים. אומרים לֹאָה, שָׁרָה, בְּרָקָה, טוֹרָה, יוֹנָה מלעיל, והואיל והסיום ה-ה בשמות נקבה הוא בזמננו סיום תנועה, הרי נמצאת הנגנה זו בהתאמה גמורה עם חוק-הנגינה השני, רישא. אבל הנגנה מלעילית שכיחה גם בכמה שמות פרטיים המסתיימים בקונסונאנטים, ביחוד בשמות גיאוגראפיים. אומרים חַיִּים, אֶסְתֵּר, תַּמָּרוֹ, רְחוּבֹת, רֵאשׁוֹן, צִיִּיִן וכיו"ב. בכל זאת יש לי הרושם, שבשמות פרטיים המסתיימים בסיום תנועי הנגינה המלעילית שכיחה יותר מאשר בשמות פרטיים המסתיימים בקונסונאנטים. יתכן שזוהי תוצאה של השפעה בלתי-מודעת של ההנגנה המסורתית, שהרי אם כי הנגנה זו נהפכה בתקופת הגלות למצוות אנשים מלומדה וחוקיה נשתכחו, הרי בכל זאת אין להכחיש את העובדה, שהנגינה המלעילית נהגת בתנ"ך בעיקר במלים המסתיימות בתנועות, ועובדה זו היא שמספיעה בלא יודעים על המדברים עברית.

32. השוואה בין הנגינה העברית ובין זו של הארמית-התנכית.

א. בארמית-התנכית מסתיימים השמות ברובם המכריע ב-א. לפי דעת החוקרים אין האל"ף בסיום זה קונסונאנט, אלא סימן של כתיב. הסיום הנידון הוא איפוא סיום תנועי. אילו היה נוהג בארמית-התנכית חוק-הנגינה השני, רישא, כי אז היתה הנגינה בשמות כגון מִלְכָּא, פִּסְקָא, בִּיקָא, גָּאָא, אֶנְקָא, יִבְשָׁתָא,

מִאֲנָנָא, אֶרְנוֹתָא מלעיל. אך כל השמות מסוג זה נגינתם מלרע. חוק-הנגינה השני, רישא, אינו נוהג איפוא בארמית-התנכית.

ב. לפני הסיום התנועי ו בנטיית הפעלים אין הברה קצרה נחטפת ואין הנגינה יורדת לסיום. דוגמאות בעבר: אֶלְוִי, אֶמְרוּ, אֶכְלוּ, קָרְבוּ, בְּשָׁלוֹם, וּבְקָרוֹ, בעתיד: יִבְאוּ (צורה זו אינה שכיחה: הצורה השכיחה מסתיימת ביו"ן ונגינה מלרע, דוגמאות: יִקְדֹּחַ, יִפְלָחוּ); בצווי: אֶמְרוּ, וּבְדָרוֹ, בעברית נחטפת בכל הצורות מסוג זה התנועה הקצרה של ההברה הטרומ-סופית והנגינה יורדת. ג. הצורות בנסתרת עבר מסתיימות בתי"ו ואף על פי כן הנגינה מלעיל. דוגמאות: אֶמְנָת, הִדְנָת, הִשְׁתַּבַּחְתָּ.

ד. מן האמור יוצא שקיימים הבדלים חשובים מאד בין חוקי הנגינה העברית ובין הנגינה של הארמית-התנכית. הדמיון העיקרי שביניהן הוא, מה שבשתיהן הנגינה קשורה לשתי ההברות האחרונות של המלה, ובשתיהן הנגינה המלרעית מכרעת.

33. על המבטאים המלעיליים.

א. שלושה מבטאים עבריים, האשכנזי, התימני והשומרוני, נגינתם מלעיל. נגינה מלעילית זו אינה ילידת חוץ, שהרי ידוע, שהנגינה המלעילית היתה זרה לעמים, שבתוכם ישבו האשכנזים, התימנים והשומרונים. יש שתי אפשרויות להסביר נגינה מלעילית זו: (א) כי שלושת המבטאים הנ"ל מוצאם מניב עברי קדום, שהצטיין בנגינה מלעילית, או (ב) כי הנגינה המלעילית היא פרי התפתחות חדשה, שחלה בכל אחד משלושת המבטאים הנ"ל בימי הגלות.

ב. אתן בזה תיאור מפורט קצת של הנגינה המלעילית האשכנזית, שהיא ידועה לי מימי ילדותי. זוהי תפיסה שטחית, שנגינה זו מלעילית היא במאה אחוז, ו"א תמיד על ההברה הטרומ-סופית. יש מקרים חשובים של נגינה מלרעית, ויש גם מקרים חשובים של נגינה על ההברה השלישית מהסוף. אם ההברה הטרומ-סופית היא חטופה והתיבה היא רק בת שתי הברות, הנגינה היא מלרע; דוגמאות: קָדָה, קָדָה, קָמִי, קָמִד (בדוגמאות אלו אין השוא נת, אלא תנועה חטופה), צָשָׁה, עָשָׂה, עָמַד, אָנִי. — יש שהתנועה החטופה נהפכת לתנועה שלמה והנגינה מלעיל: אָמַת = עֲמַעַס, אָמַר = עֲמַרְוִיךָ. — אם התיבה היא בת שלש הברות או יותר וההברה הטרומ-סופית חטופה, הנגינה על השלישית מהסוף: וְקָמַדָה, וְשָׁמְרוּ, וְשָׁמְחוּ, וְעָשָׂה, וְעָמַד, וְצָלָה. — אותיות השימוש בכלים וה"א הידיעה וי"ו החיבור אינן מקבלות את הנגינה, וזוהי שוב סיבה לנגינה מלרעית: לְקַבֵּר, בְּמָקוֹם, בְּמַעַס, בְּכֶלֶל, בְּפֶטֶר, בְּזֶה, בְּזֶה, מֵאָז, מִיּוֹם, נֶאֱשָׁה, נֶאֱשָׁה וכו'. — גם ש- אינה מקבלת את הנגינה: שָׁעִי, שָׁעִי. — המלים קָכָם, קָכָם, קָכָם נגינתן מלרע, משום שהאות הראשונה הורגשה כאות-שימוש. — למיד של שם-הפועל מקבלת את הנגינה: לְשָׁמֵר, לְשָׁמֵר. — המלים אֶלְהִים, אֶדוֹנִי נגינתן מלרע. כאן נשתמרה כנראה הנגינה חשמית הקדומה.

ג. התיאור הנ"ל של הנגינה האשכנזית מעיד על חוקיות ומקוריות. אילו ידענו, שהיה בזמן קדום ניב עברי מלעילי, כי עתה היה קרוב לשער, כי שלושת המבטאים המלעיליים הנ"ל הם צאצאיו הטבעיים, אך אין לנו לפי שעה שום אסמכתאות לכך.

קיצורים וסימנים

באור-ליאנדר – היסטארישע גראמאטיק דער העברעאישען שפראכע
דעס אלטען טעסטאמענטעס, סאן האנס באואר אונד סאנטוס לעאנדער, ערסטער
באנד, האלע 1918.

ברגשטרסר – העברעאישע גראמאטיק, ג. בערגשטרעסער, i טייל,
איינלייטונג, שריפט-אונד לאוטלעהרע, לייפציג 1918.

ילין – דוד ילין, דקדוק הלשון העברית, 1942.

בהעתקות מלשון לועזית מסומנת התנועה a ע"י א, e ע"י ע, u ע"י ו.

o ע"י אָ והדו-תנועה au ע"י או.

בהעתק צורות שמיות או צורות עבריות קדומות מובאות האותיות ב, ג.

ד, כ, פ, ת בלא סימן הדגש ויש לקראן כדגשות בדגש קל. – סתח ואל"ף אחריו

הוא הסימן ל-a שמי ארוך. – הכפלה מסומנת ע"י הכפלה ממשית של האות.

הסימן - משמש להסרוד בין הברות. למשל, ש-מ-ך יה יש לקרוא בשלוש

הברות והשוא הוא נע. קטלתג-נ – הנו"ן היא כפולה והשוא הוא נח.

ו סימן המתג התנ"כי, מסמן נגינה טפלה ושהשוא שלאחריו נע.

ו מסמן את הנגינה הראשית ומובא מיד אחרי סימן התנועה.

לפעמים מובא שוא תחת האות האחרונה של מלה כדי לסמן, שהמלה

מסתיימת בקונסונאנט.

< = התפתח והתהווה ל- : > = התפתח והתהווה מן.